

Nógrád község értéktára

**Összeállította:
Végh József mkl**

2020

Tartalom

Az épített örökség értékei

A Nógrádi vár

A Nógrádi vár ábrázolásai Kalocsai Attila gyűjteményéből

A római katolikus templom

Az evangélikus templom

A római katolikus parókia

A kálvária kápolna

Harangláb a temetőben

Feszületek

Feszület a bekötőút mentén

Feszület a katolikus templomnál

Feszület az iskolánál

Feszület a Curgó forrás felett

Feszület a kálvária kápolnánál

A kálvária feszületei

Szlúcsi kereszt

Újszőlősi kereszt

Feszület a Berkenye felé vezető földúton (Malomaljai kereszt)

Feszület a Diósjenő felé vezető úton

Feszület a régi temetőben

Feszület az új temetőben

Urbán kereszt

Emlékművek

Az 1848-as szabadságharc emlékműve

Az első világháború emlékműve

A második világháború és a holocaust emlékműve

Az 1956-os forradalom emlékműve

Kopjafacsoport a várbejáratnál

Az országzászló

Kopjafa a Millennium emlékezetére

A Felvidék visszatérésének emlékkeresztje

Erdély visszatérésének kopjafája

Emléktáblák

Emléktábla a legnagyobb magyar látogatásának emlékezetére

Emléktábla a várfalon

Bényi Endre emléktábla

Szarvas András emléktáblája

Emléktábla a polgármesteri hivatal falán

A száz éves vasút emléktáblája

Szobrok

Nepomuki Szent János szobra

A Szentháromság szobor

Szent Flórián szobra

A tájház

A pincesor

A zsidó temető sírjai
A természeti környezet értékei
Óriás kocsányos tölgy
Nógrádi források
    A Csurgó
    A Margit forrás
    A Sós-kúti forrás
A vadspark
Hagyományaink
    A nógrádi lakodalmak szokásai
    Betlehemezés
    A nógrádi népviselet
    A nógrádi várjátékok
Gasztronómiai értékeink

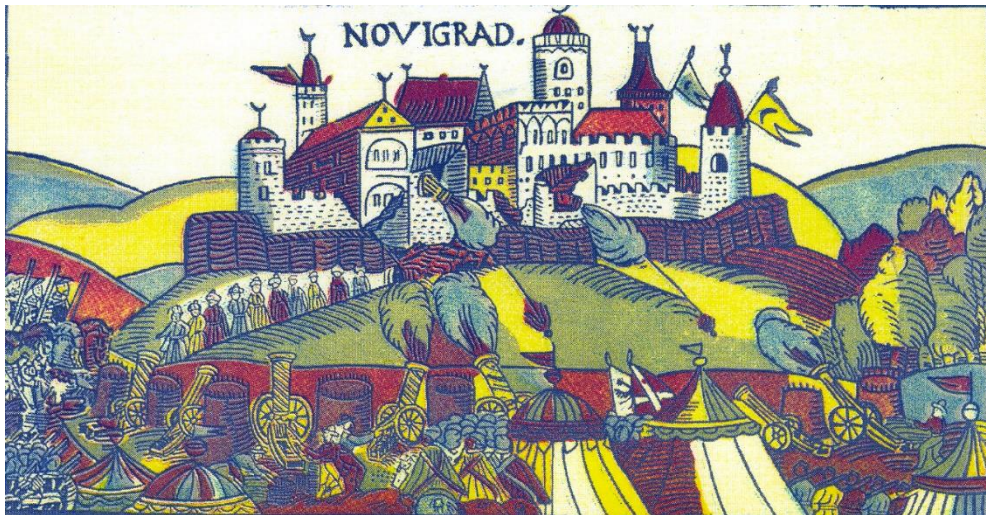
Az épített örökség értékei

Nógrádi vár, a megye névadója, a megyei értéktár büszkesége

A település legfőbb látnivalója a vár, mely erősség kezdetleges földvár formájában már a népvándorlás korában is fennállt. Később bolgár-szláv törzsek felújították és Új várnak (Novigrad) nevezték el.

A várról Castrum Nougrad néven Anonymus is megemlékezik. Ezt írja: "Árpád vitéz tanácsot tartván sok katonát hadba küldött, hogy Gömör és Nógrád végvára népét meghódítsák neki." Így vált várispánsági központtá, s a későbbi vármegye székhelyévé.

A vár 1138-ban még a király birtoka. II. Endre azonban Boleszló váci püspöknek adományozta. 1450. körül, portyázó huszita csapatok árasztották el a vidéket, mire Szilassy Vince váci püspök sietve megerősítette a vár védőműveit. Mátyás király uralkodása alatt Báthory Miklós püspök folytatta az építkezést. Giovanni Dalmata volt a reneszánsz vár építész, melynek "kúpjába a felhők ütődtek", s ahonnan vész esetén fényjeleket is adhattak a visegrádi várnak.

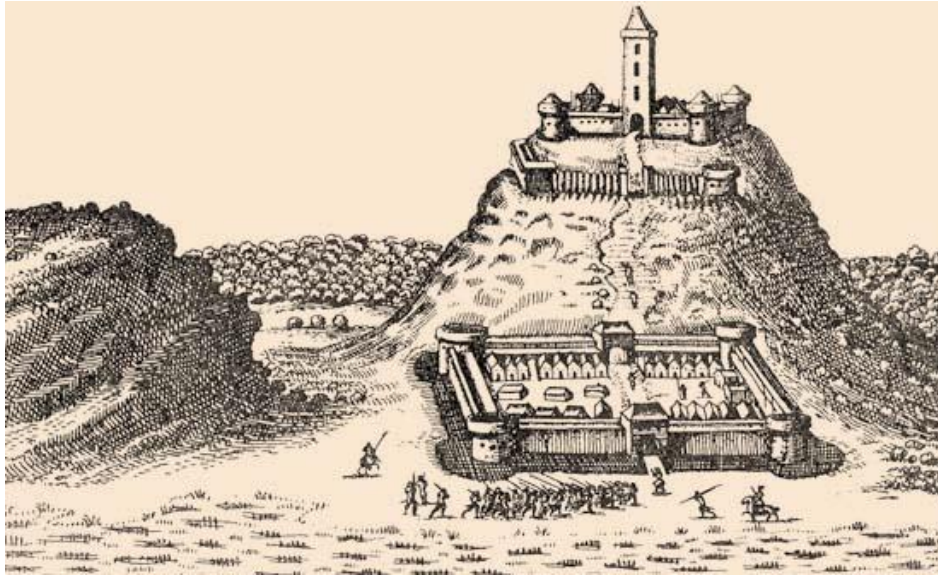

Német újságlap tudósítása az 1594. évi ostromról

Mohács után Szapolyai János, majd Ferdinánd király vette birtokába. A magyarság történetét századokra meghatározó csatavesztés után gyorsan nyomult észak felé a török, s 1554-ben elfoglalta Vácot. A váci káptalan egész levéltárával és kincseivel együtt a nógrádi várba menekült, ám nyugta itt sem lehetett, hiszen a törökök hamarosan a vár alá érkeztek. A vár kapitánya Miskey István volt, aki megrettenve a hatalmas túlerőtől meg sem kísérelte az ellenállást. Mielőtt azonban sor került volna a vár szégyenteljes átadására, a váci kanonok állítólag elásatta a kincseit a helyszínen.

Egy fél századon át az ellenség kezén maradt Nógrád. A török szépen berendezkedett. A várat megerősítette, a mezőváros templomát mecsetté alakította, s nagy gondot fordított a vízhálózat kiépítésére. Tette ezt elsősorban azért, mert a helyben fakadó víz, mint még egy 1820-ban megjelent monográfia is írja: "a' kutakban lévő víz, főképen kellemetlen édessége miatt, tsak nem ihatatlan". A török szokás szerint, fényűző pompával készült hideg-meleg vizes fürdő, a szökőkutakban feltörő víz ellátására a közeli domboldalból fakadó források vizét vezették be a településre és a várba. Több alkalommal kínálkozott lehetőség a század második felében a vár visszafoglalására, de a többnyire idegenekből álló hadvezetés nem kívánt érte áldozatokat hozni. Végre Pálffy Miklós, a császári udvarban nevelkedett, nagy műveltségű,

kiváló katona keresztülvitte, hogy engedélyezzék a terveit. Kjátib Cselebi török utazó leírásából tudjuk, hogy ott gyülekezett seregével, hol az Ipoly a Dunával egyesül. A környékbeli lakosság segítségét is kérve, ágyúit a befagyott Ipolyon átvontatta, majd 14 ezer gyalogost és hétezer lovas számláló serege 1594 februárjában körbezárta várat. Karakiáli Mehemed hamar belátta, hogy reménytelen a helyzet, így megadta magát. Pálffy szabad elmenetelt engedélyezett a várvédőknek, kik a megegyezés szerint kardjukat, és személyes holmijukat magukkal vihették. A budai pasa azonban nem volt ilyen elnéző saját embereivel. A nógrádi béget felakasztatta, a testét felkoncoltatta, a többi tisztet pedig börtönbe záratta.

A Nógrád vára a 17. században

Mátyás főherceg Révay Andrásra bízta a kapitányságot. Háromszáz főnyi magyar és ugyanannyi német katona tartozott a várőrséghez. Miután Vác ebben az időben török kézen volt, Szuhay István püspök Nógrádba helyezte át székhelyét és innen kormányozta a megcsappant egyházmegyéjét.

A császáriak garázdálkodását látva, az alkotmány és a protestáns tanok védelméért indított hadjárataik során Bocskai István, majd Bethlen Gábor erdélyi fejedelmek is elfoglalták a nógrádi várat, de mindkét alkalommal, a megkötött béke értelmében vissza is került a császáriak kezére. A török is többször indított támadást az erősség ellen - sikertelenül. Pedig a vár és a város népét nem csupán az ellenséges csapatok kegyetlenkedései keserítették. 1642-ben tüzvész tört ki, rá egy évre a pestis tizedelte meg a lakosságot és a várvédőket egyaránt.

1663-ban szánalmas képet mutatott az egykoron büszke erősség, melynek kapitánya, Nadányi Mihály feladni kényszerült a várat. Árulás vádjával ugyan perbe fogták, de a vizsgálat során beigazolódott, hogy az élelemhiány, a vár siralmas állapota, a késedelmes zsoldfizetés miatti elégedetlenség volt a fő ok. A császáriak ugyan kísérletet tettek visszaszerzésére, de eredménytelenül. A sors adta vissza ismét magyar kézbe. 1695-ben ugyanis belecsapott a lőportoronyba egy villám. Az életben maradtak, felgyújtva előzőleg a megmaradt épületeket, elmenekültek a várból.

A török veszély elmúltával, a Rákóczi szabadságharcban maga a fejedelem kérte Botyán Jánost a vár kijavítására. Meg is kezdődött az építkezés, még a váci káptalan kincseinek remélt megtalálása is lelkesítette őket. A kincs nem került elő, a rendelkezésre álló pénz pedig nem

volt elegendő a rendbetételéhez, s ez megpecsételte a vár sorsát. A falait - nehogy az ellenség kezére használható állapotban jusson - lebontották, s a hamarosan megjelenő ellenség - hasonló megfontolásból tovább pusztította.

Két részlet a mai várból

A Nógrádi vár ábrázolásai Kalocsai Attila gyűjteményéből

Nógrádi vár látképe közmondás illusztrációjaként. Rézkarc, rézmetszet. készítője, Sebastian Furck. Megjelent: *Daniel Meissner: Sciographia Cosmica ...* című művében Nürnbergben 1626-ban. A műnek több kiadása jelent meg a XVII. században, de a metszetek változatlan formában kerültek a kötetekbe.

Nógrád város és vár Jacob Koppmayer rézmetszetén. Megjelent: *Johann Christoph Wagner: Delineatio Provinciarum Pannoniae* című művében, Augsburgban 1684-ben.

Megjelent Rossi, Giovanni Giacomo: Teatro della Guerra contro il Turco (Roma, 1687.) című művéből magyar várakat, városokat ábrázoló, korabeli színezésű rézmetszet-sorozat egyik darabjaként, korabeli kézi színezéssel. Giovanni Giacomo de Rossi (1627–1691) olasz metsző és nyomdász. A 17. század második felében Rómában vezette a család tulajdonában lévő nyomdát.

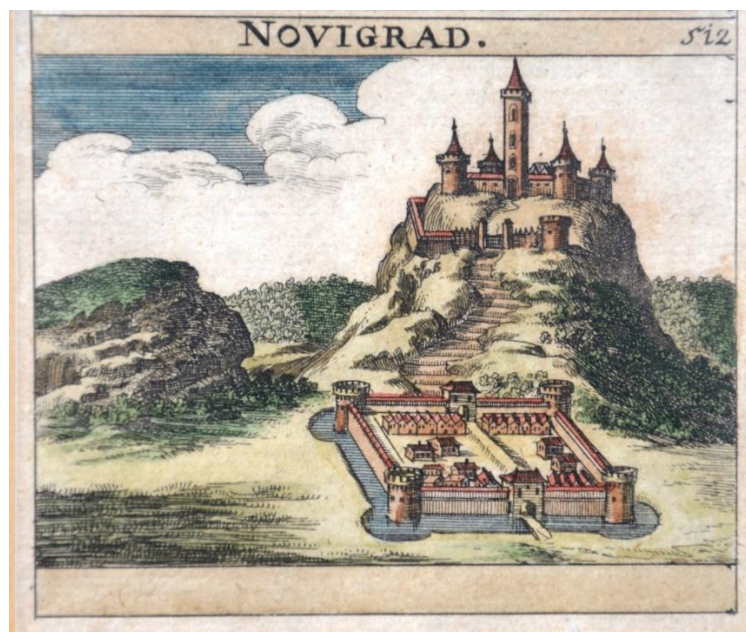

Nógrádi vár rendkívül ritka ostromképe színezetlen rézmetszeten. Megjelent: Gualdo Priorato, Galeazzo: Historia di Leopoldo Cesare Historia di Leopoldo Cesare, Continente le cose piú memorabili successe in Europa; dal 1656. sino al 1670. című művében Bécsben 1670-ben

Nógrád rézmetszetű látképe. Megjelent: Sigmund BIRKEN: L origine del Danubio, Con li nomi antichi, e moderni.. című művében Bolognában 1684-ben

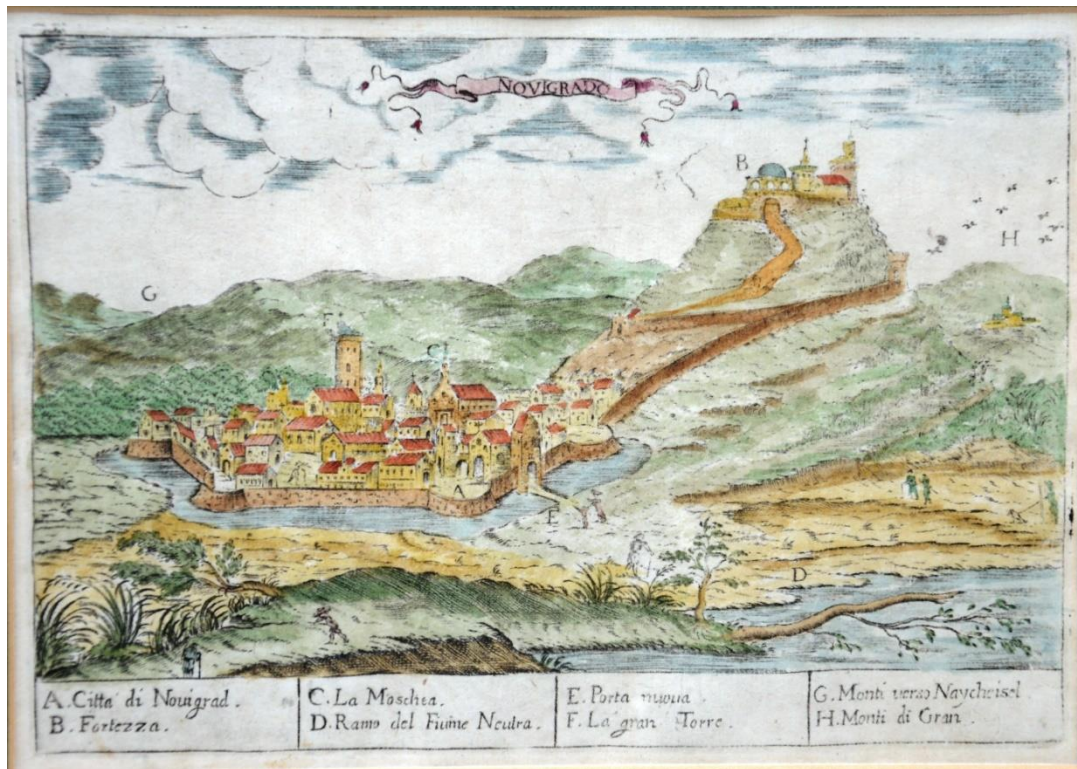
Nógrádi vár és város érdekes vetületű rézmetszetű ábrázolása. Megjelent: Georg Krekwitz: *Totius Regni Hungariae superioris & inferioris accurata Descriptio. Das ist Richtige Beschreibung Dess gantzen Königreichs Hungarn...* című művében Franckfurt und Nürnberg, 1685.-ben. A rejtélyes szerzőről Georg Krekwitzről csak annyit tudunk, hogy erdélyi származású volt, ezen a művén kívül egy Erdély leírás ismert tőle 1688-ból.

Nógrádi város és vár rézmetszetű képe. Megjelent: Sigmund von Birken: *L' origine del Danubio, Con li nomi antichi, e moderni di tutti li Fiumi, & Acque, che in esso concorrono, come anco delli Regni, Provincie, Signorie...* című művében Milánóban 1685-ben. Sigmund von Birken (1626–1681) németül kiadott könyvének (*Der vermehrte Donau-Strand*) olasz fordítása, a Dunamenti országokat és városaikat írja le, függelékében a magyar-török háborúk történetével.

Nógrád vár és város rézmetszetű látképe, a kép előterében császári csapatok. készítője Gaspar Bouttats. Megjelent: Peeters, Jacobus: *Hongariae. Caes. Maj. Leopoldo has Turcis ereptas ...Hongariae Civitates...* című művében Antwerpenben 1686-ban.

Nógrád vár és város színezett rézmetszetű látképe. Megjelent: Scala, Ercole: L' Ungheria compendiata. Nella quale cadono scolpite all'Oculare inspezzione le Citta, et Fortezze piu rimarcabili di quel Regno... című művében Modenában 1685-ben

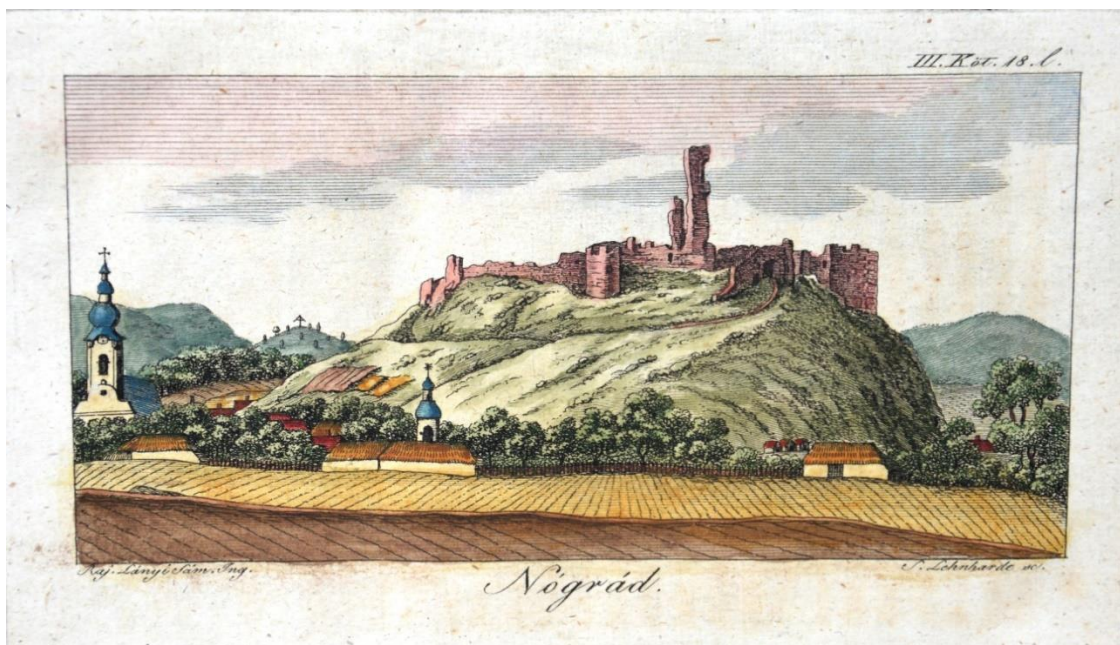
Megjelent önálló nyomtatványként, közös lapon 7 magyar város képével, Pour la Carte de la Hongrie. – Table Alphabétique, des noms, de villes, bourgs, villages &c. qui sont sur la Carte de la Hongrie. Par Le Sr. Sanson. – Tables ou Divisions du Royaume et des estats de la Couronne de Hongrie... Amszterdamban 1688-ban.

Nógrád vár és város színezett rézmetszetű ábrázolása. Megjelent: Alphonsus LASOR a VAREA (Raffaello Savonarola): Universus terrarum orbis scriptorum calamo delineatus című művében Padovában 1713-ban.

Nógrád ábrázolása rézmetszetű iniciáléban. Megjelent: Schwandtner, Johann Georg: *Scriptores rerum Hungaricarum...* című művében Bécsben 1748-ban. A forrásértékű műhöz Bél Mátyás előszót írt, érdekessége, hogy közel félszáz forrásértékű szöveget közöl teljes terjedelmében.

A kép forrása: *Mocsáry Antal: Nemes Nógrád vármegyének történelmi, geographiai és statistikai esmertetése II.* (Pest, 1826.) színezett változata

A Nógrádi vár rekonstruált képe fametszeten. Megjelent a Vasárnapi újságban a 1860-as években

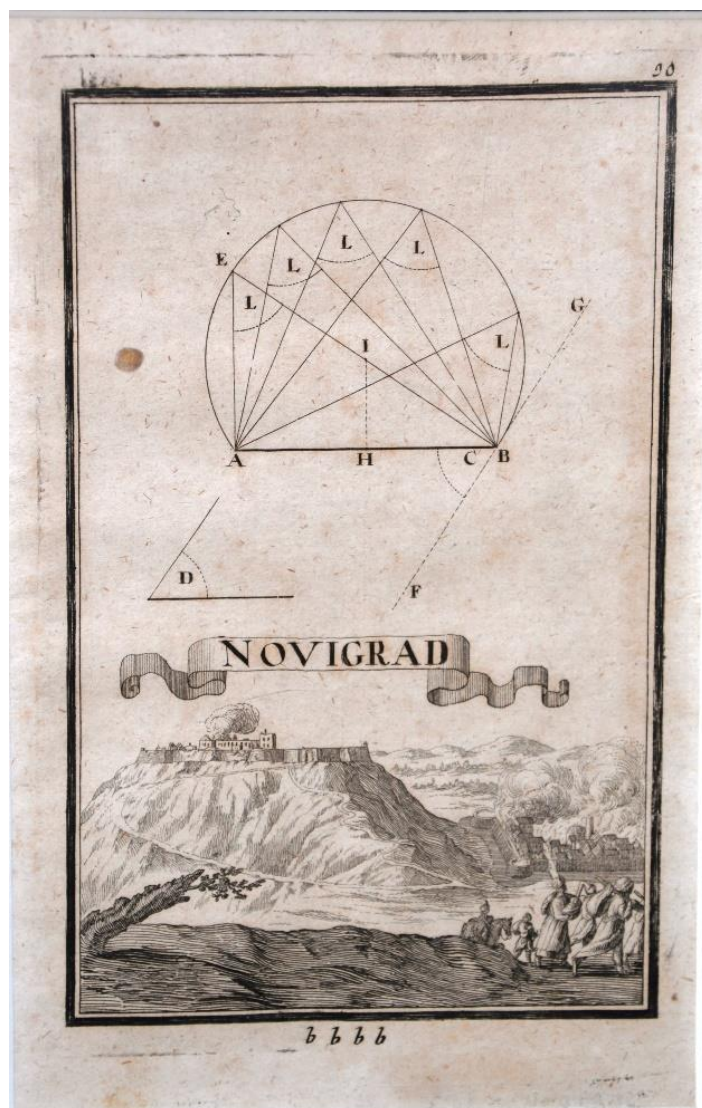
Nógrád vár és város rézmetszetű látképe, metszője Johann Beza. Megjelent: Zeiler, Martin: Neue Beschreibung Des Königreichs Ungarn, ... című művében 1664-ben Lipcsében.

Martin Zeiller protestáns polihisztor, Ulmban működött, mint a német iskolák felügyelője és cenzor. A század egyik legnépszerűbb szerzője, legfőképp útleírások, földrajzi-politikai ország ismertető füzödnék nevéhez, Merian híres Topographia Germaniae című munkájának szövegét is ő készítette. Magyarországról szóló leírása első alkalommal 1646-ban jelent meg. Az ország általános áttekintése után ábécérendben sorra veszi a fontosabb várakat, városokat: leírást ad róluk, elmondja történetüket, bemutatja az ott élt jelentős személyeket. 1660-ban bővítette munkáját, minden bizonnyal ehhez készültek a metszetek és a díszcímlap. E harmadik kiadásának, az újabb események leírásával alaposan kiegészített szövegét Johann Beza gondozta. Szinte minden jelentősebb magyar városhoz, erődített helyhez (összesen 38 táblán) rézmetszetes illusztráció járul.

A kötet érdekessége az elején található portré Baksay Márk kapitányt mutatja Martin. A törökök ellen harcoló magyar kapitány jobb szemén lándzsa hatol be, hegye tarkóján jön ki, szeméből és nyakából vér folyik. A kép alatti szöveg tartalmazza az illusztráció történetét: a harcban megsérült kapitány súlyos sebe ellenére még sokáig tovább folytatta a harcot.¹

¹ A hős nógrádi kapitány a kötetünkben szereplő Nógrádi Mátyás református püspök felmenői közé tartozik.

Nógrádi vár ábrázolása geometriai tankönyv illusztrációjaként. Megjelent: Birckenstein, Anthon Ernst Burckhard von: Ertz-Herzogliche Handgriffe Deß Zirckels und Linials, Oder Außerwehlter Anfang zu denen Mathematischen Wissenschaften.... című művének valamelyik korai kiadásában Augsburgban.

József főherceg, a későbbi I. József császár számára készült, nyolc kiadást megért geometriatankönyv korai kiadása.

A geometrikus ábrázolásokat kiegészítendő Birckenstein (1655–1721), Justus van der Nypoort (cca 1625 – cca 1692) 110 magyar városábrázolását használta fel. A látképek részben természet után, a művész magyarországi tartózkodása folyamán készültek, részben pedig közvetve, idegen forrás alapján.

A várak előterében Nypoort különböző jeleneteket és alakokat helyezett el, így a látképek a hadtörténet mellett forrásként szolgálnak a korabeli viseletek tanulmányozásához is. A könyvben található helységek közül több a mű megjelenése óta teljesen elpusztult és a látképek egy része egyetlen ábrázolásként maradt fenn. A könyv igen nagy hatással volt a művészetre: megjelenését követően forrásként és mérceként szolgált a hasonló ábrázolások számára.

Nógrádi vár képe. Megjelent: Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben I-XXI. című monumentális munka Magyarország kötetében.

A római katolikus templom

Egyes egyháztörténeti források feltételezik, hogy az itt lakó morvaszlávok őseink letelepedésekor már nagyjából keresztények voltak, így feltételezhetjük azt is, hogy papjuk és templomuk is volt, sőt részt vehettek a betelepülő magyarok térítésében is. Mikor Boleszló váci püspök vette át a királyi adományt, plébániát is szervezett benne. A budai káptalan 1299-ben kelt iktatólevele már említi a Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt templomát. A török hódoltság megszűntétől a váci püspök volt a földesura, ezért érthető, hogy viszonylag hamar felújították a templomot. A török után készült Pongrácz-féle térképen Nógrádban két templom látható. A nagyobbikat a törökök mecsetté alakították, a másikat pedig meghagyták a keresztényeknek. A török mecsetté átalakított templomot Dwornikovits püspök építtette ismét át, miután azonban a falak adottak voltak, az új épület nem mindenben felelt meg a templom követelményeinek. Nem volt külön szentélye, s ráadásul 1754-ben leégett, így Althann Károly püspök új építkezésbe kezdett 1756. augusztus 28-án, melyet azonban utóda, Migazzi Kristóf fejezett be 1757-ben. Augusztus 27-én szentelték fel Mária mennybemenetele tiszteletére.

A barokk jellegű templom egyhajós, dél-nyugat - észak-kelet tájolású. Homlokzati tornya enyhén előreugró. A főhomlokzatot párkány és lizénák tagolják, egyenes záródású, kőkeretes ajtó, négyzetes és szegmentíves ablakok, szegmentíves és törtvonalú szemöldökpárkányok helyezkednek el rajta. A tornyot vázákkal díszített voluták fogják közre, legfelső szintjét kompozit fejezetű falpillérek és órapárkány tagolja, barokk hagymasisak fedi. A szentély a hajótól keskenyebb, egyenes záródású, a dél-keleti oldalon sekrestyével. A hajó

kétszakaszos, a kihajló mellvédű karzat a toronycsarnok felett kapott helyet. Belső terét kupolasüveg boltozat fedi. Berendezései közül a barokk fő- és mellékoltárok és a rokokó szószék jelentősebb.

A falu római katolikus templomában egy festményen szintén megnézhetjük Nepomuki Szent János alakját. A baloldali mellékoltárképen látható. A XVIII. századból származó festmény az úgynevezett „tót oltárt” díszíti. A képen Nepomuki Szent János társaságában Szent Flórián, Szent Borbála és Borromeo Szent Károly látható.

Az evangélikus templom

Az evangélikus felekezet megjelenése a török utáni népesség pótlására érkező szlovákok betelepülésétől számítható. A korabeli feljegyzések sajnos nem maradtak fenn, de azt tudjuk, hogy 1774-től 184 éven át Bánk leányegyházaként szerepel. 1958-tól vált külön, s lett önálló egyházközség, mintegy négyszáz evangélikussal. Addig csupán évente hét alkalommal volt Nógrádon evangélikus Istentisztelet, de a hívek önálló lelkészre és aktív szolgálatra vágytak. 1953. és 1985. között Kühn Ernő lelkész végezte a lelkészi szolgálatot, ki Aszódról járt át Nógrádra minden hétvégén, hogy a lelkipásztori teendőket elláthassa.

Az evangélikus templom oltára

A gyülekezet mai temploma 1913-ban épült. A felekezet életében nagy törést jelentett az iskola 1948. évi államosítása. Az önállósági törekvések 1958-ban érték el céljukat, s megkapták az anyagyülekezeti rangot.

A templomhoz – az 1989-91 közötti években – szervesen illeszkedő imahelyet és parókiát építettek. Az új épületegyüttest D. Szabik Imre püspök szentelte fel 1991. novemberében.

Az evangélikus templom a várból nézve

A római katolikus parókia

Szintén műemlék jellegű épület. A község már 1299-ben egyházi helyként szerepelt, itt volt a Nógrádi Esperesség, és e címet a plébánia mindmáig megtartotta. Az épület utcai szárnya a XVIII. század második felében készült barokk stílusban, anyakönyveit 1772-től vezetik. A plébánia földszintes, L alakú, hosszabb szárnya az utcavonalon, azzal párhuzamosan áll. Kapubejárója innen nyílik, a homlokzatot lizéniák tagolják. Az utcai szárny udvari homlokzatán tornác fut végig, három szabad és négy mellvédés nyílással. Az udvari szárnyon négy fejezetes pillérrel támasztott tornác kapcsolódik hozzá.

A Hétfájdalmú Szűzanya kálvária kápolnája

Valamikor az 1800-as évek végén, egy magánkezdeményezés nyomán indult meg a kápolna építésének terve. Az elképzeléshez sokan csatlakoztak, s közadakozás segítségével meg is épült a szép kápolna az egykori úrbéres területen. A szép domboldal valószínűleg ősi emlékeket is őriz, hiszen Győri Imre tanár úr, egy kirándulásuk alkalmával bronzkori csuprot talált a helyszínen.

A kápolna felszenteléséhez szükség volt egy kegyszoborra, melyért gyalogos zarándoklatot szerveztek a nógrádiak a szlovákiai Sasvárra.

Sasvár (szlovákul Šaštín), Sasvár–Morvaőr déli településrésze Szlovákiában, a Nagyszombati kerületben, a Szenicei járásban. A település látnivalója a volt pálos templom, mely híres búcsújáráhely. Kegyszobrát 1564-ben Czobor Imre neje készítette hálából, amiért házsártos férje a Szűzanya segítségével megszélidült. A szobrot a csodás esemény helyén állíttatta fel, majd kápolnát is építtetett föléje, ahol a későbbiekben a szobornál több csoda is történt. Ezeket kivizsgálva a hercegprímás 1732-ben a szentélyt kegyhellyé nyilvánította. 1733-ban pálosok telepedtek ide, s egy nagyméretű templomot és kolostort építettek. Az építkezést a hely kegyuraiként az uralkodópár jelentős összegekkel és adományokkal támogatta. A szobrot 1762-ben vitték át a régi kápolnából az újonnan felépült templomba, ahol azt a Mária Terézia által adományozott főoltáron helyezték el.

A kápolna és a Sasvárról hozott kegyszobor

A nógrádi zarándokok – Zima Ferenc, a testvére és egy harmadik társuk - a Hétfájdalmú Szűzanya szép faszobrát hozták el magukkal a hátukon egy abroszba kötözve. A szobor hasonlatos a sasvári kegyszoborhoz, sőt annál valamivel még nagyobb is. A kápolna oltárára került még Szent Flórián és Szent Vendel szobra is. Felszentelésekor jeles ereklyét kapott a kápolna: Szent Kozma és Szent Damján ereklyéit. A két, szentté avatott ókeresztény vértanú a 3. században élt és orvosként dolgozott. Rajta van a magyar szent koronán mindkettő arcképe.

A kápolnában évente háromszor tartanak misét. Május 4-én Szent Flórián, szeptember 15-én a Hétfájdalmú Szűzanya és október 20-án Szent Vendel tiszteletére.

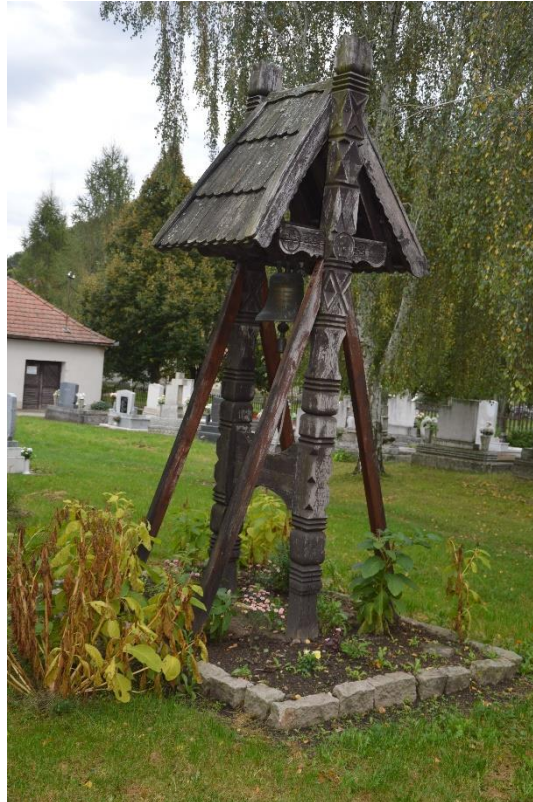
A harangláb

Piroska János polgármesternek régi vágya volt, hogy lélekarang kísérhesse utolsó útjukra a Nógrádon elhunytakat. El is ment ennek érdekében Örbottyánba, a harangöntő mesterhez, de nem járt sikerrel, mert az ötlet megvalósításához akkor nem állt rendelkezésre az anyagi fedezet. A megoldást a sors hozta. Egy alkalommal egy nyugati autó állt meg a polgármesteri hivatal előtt. A belépő Barcsai Jánosként mutatkozott be, s azért kereste fel a hivatalt, hogy elmondja, hogy végigjárta a szép a temetőt és gratulált, hogy még a német sír is ápolt és virág van rajta. Kiderült, hogy a testvére Barcsai Mihály és családja Nógrádon élt, s ezért járta végig a temetőt. Elmesélte, hogy ő Németországban dolgozik a Karl Metz harangöntő műhelyben, mint esztergályos. Ezen a szalon elindulva, a Német Nagykövetség hathatós támogatásával sikerült felvenni a céggel a kapcsolatot, akik Nógrád községnek ajándékozták a „C” hangolású, 50 kg-os harangot. A harang felirata” Gestiften Von der karlsruher glockengiesserin Karin Andries für die gemeinde Nógrád”². A haranglábát Horváth Imre nógrádi fafaragó művész készítette, s ünnepélyes keretek között állították fel az alatt a nyírfa alatt, amelyet apró csemeteként egy nógrádi katona hozott az első világháborúból. A harangláb felirata” Egyetlen reményem ó Istenem te vagy” A harangot egy ízben lelketlen emberek ellopták. A régiségkereskedőnél bukkantak rá, s így került vissza ismét a temetőbe.

---

² Adnries Karin karlsruhe-i harangöntő adománya Nógrád községnek.

A harangláb állványzatát Horváth Imre nógrádi fafaragóművész készítette

Feszületek³

Magyarországon gonoszúzó célzattal már a középkori évszázadokban is állítottak kőkereszteket, elsősorban útkereszteződéseknél. A keresztállítás szokása különösen a 18. századi, barokk időkben vált igazán gyakorivá. A jobbágyfelszabadítás után a magyar parasztság anyagi ereje is gyarapodott ahhoz, hogy a kőkeresztek építésének költségét viszonylag könnyen viselni tudja. Ezért különösen sok útszéli keresztet állítottak a 19. század második felében. A ma álló keresztetek többsége ebből az időből való.

A keresztállítás már önmagában is jellegzetes vallásos megnyilatkozás. Szabadtéri keresztjeink nagy többségét nem az egyház állította, hanem a hívek fizették költségüket. Az egyház csak felszentelte, megáldotta az egyéni buzgóságból állított kereszteteket. A szentelés nagy ünnepséggel, a helyszínen bemutatott misével és prédikációval történt. Az ilyen keresztetek legtöbbször arról a személyről vagy családról nevezték el a népet, aki állította. Néha az egyéni áldozatkészség kevésnek bizonyult, ezért több ember, esetleg az egész faluközösség adakozására volt szükség egy-egy kereszt fölállításához. A keresztetek egy része régi sorscsapások emlékét idézi.

A falubeli és határbeli keresztetek gondozása, tisztítása, virágozása az alapító család, vagy ennek kihalása, esetleg elköltözése után a környéken lakók feladata volt. Leginkább asszonyok, lányok viselték gondját a kereszteteknek. Általában szombati napon vittek hozzájuk virágot. Halottak napján gyertyát égettek a tövükben.

Az útszéli feszület tisztelete és megbecsülése általánosnak mondható a magyar katolikus körökben. A kereszt előtt elhaladó férfiak rendszerint megemelték kalapjukat, a nők pedig keresztet vetettek.

---

³ Köszönettel tartozunk Pirooska Jánosnak a fejezethez nyújtott információiért.

A változó időpontú áldozócsütörtök előtti hétfőt, keddet és szerdát körösztyjáró napoknak nevezte az egyház és a nép egyaránt. Ezekon a szép májusi napokon a hívők papjuk vezetésével kereszttel és lobogókkal körmenet szerűen, harangzúgás közepette kivonultak a határ egy-egy keresztyéhez, annak emlékezetére, hogy Krisztus kivezette tanítványait az Olajfák hegyére. A keresztnél és útközben énekeltek, imádkoztak.⁴

Feszület a bekötőút mentén (Forrási kereszt)

A Nógrádra érkezőt a Forrási határrészen álló kereszt fogadja. A terület régi elnevezése: I. ália. A falu határát a helyi szóhasználat több „áliára” osztotta. Minden valószínűség szerint ebből a vízből - amely lenyúlik a falu határáig – kapja a vizet a Margit forrás is.

Felirata: Isten dicsőségére emeltette Mészáros Mihály és Glózik Erzsébet 1916.” A háborúból hazatért hozzátartozójuk miatt hálából emeltette a család.

A talapzat feliratán egy sérülés látható, amely puska lövésből származik. A második világháború során, 1944 decemberében sérült meg az oroszok bejövetelekor. Még a korpust is lövés érte. Ezt a korpust a fájdalmas Szűz Mária szobrával együtt a kilencvenes évek előtt ellopták. Egy nagy méretű és szép kivitelű Jézus-szobor volt a kereszten. Szépen ki volt dolgozva az emberi test izomzata. A szobrokat pótolták, s ennek érdekében a Szlúcsi keresztről lett levéve a korpusz és ennek mintájára készült el az új. Itt azonban még nem ért véget a feszület kálváriája, mert az új szobrokat is többször is ellopták. Több atrocitás is érte, mert 2001 január 2-^{ra} virradólag ismét eltűnt a szobor, a keresztet pedig ledöntötték. A ma látható szobor immár a negyedik.

Miután a kereszt egy domboldal tetején áll, készítettek hozzá egy kőalapot, szekerekkel földet hordtak rá és három sor „oberlander”⁵ téglából kialakított alapra helyezték a viszonylag nagy méretű posztamentet. Az volt a szerencse, hogy bár szétesett darabjaira, de nem törtek össze a részei. Pirooska János szorgalmazta az újra állítását, s azóta is ő gondozza a feszület környékét German Jánosné, Marika nénivel együtt. Győry Csaba atya szentelte fel ünnepélyes külsőségek között. A közeljövőben, az alapok megerősítése miatt egy betonkeretet fog kapni az alapzat.

---

⁴ forrás: <http://mek.niif.hu/> Magyar Néprajz. 7.

⁵ A Váci Oberlander és Reiser téglagyárból származó

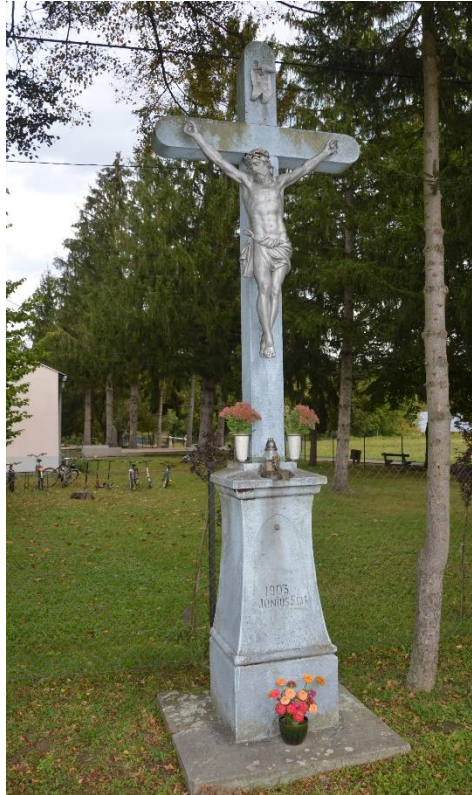

Feszület a katolikus templomnál

Az eredetileg kis vaskerítéssel körbevett feszület lábánál Szűz Mária látható. Felirata: „Isten dicsőségére emeltette Mészáros János. 1863” Ez a feszület is hálából lett állítva. Egykoron volt rajta egy lemezből hajtott, szépen kicakkozott farkasfogas szélű, meghajtott fedél. Jellemző volt ez a forma akkoriban az útszéli kereszteken. A feszület 1916-ben felújítást nyert SZJ által. Ennek ténye is rávésetett a feszület alapzatára. Legújabbban a kerítés eltávolításra került.

Feszület az iskolánál

Az általános iskola telkének sarkán, a vasúti sorompónál található. Miután az Újtelek csak a második világháború után kezdett benépesülni, az állításkor ez számított a falu szélének. A feszület talapzatán csak az állítás időpontja olvasható: „1903 június 5-én” A keresztet Králik Andrásné, született Borsányi Erzsébet gondozza. Valószínűleg az ő családja állította egykoron a keresztet. Most a keresztet Králik Andrásné lánya, Dobos Jenőné gondozza.

Feszület a Csurgó forrás felett

A Csurgó forrás feletti meredek dombtetőn egy fafeszület található. A hátoldalán egy apró tábla adja hírül a következőket: „Emlékeztető. A község híveinek adakozásából újjáépítve és a feszület felállítva. 1985. június 16. Könyörögi érettünk Urunk!”

A feszület történetét a Nyilas Kálmánné alapította Nógrádi Napraforgó Egyesület szép kiadványából ismerhetjük meg. „A Csurgó-forrás feletti dombon egy nagy kereszt látható, amelynek szintén megvan a regényes története. Az eredetileg fából készült kereszt emlékeztetőnk szerint már nagyon régóta itt állt, amely az idő múlásával nagyon rossz állapotú lett, ezért az Újtelken lakó Ódor József asztalos mester újat készített helyette. Igen ám, de ezen a kereszten nem volt Korpusz. Nógrádból sokan dolgoztak a váci öntődében, így arra gondoltak, talán ott lehetne egy új feszületet öntetni. A kohászati főnökség elvileg megengedte, hogy az öntvény ott elkészüljön, de nem volt öntvény minta, amelynek alapján azt el lehetett volna készíteni. Jobb híján kitalálták, hogy az Újszőlőhöz vezető útnál található keresztről a feszületet leveszik, és az öntőmintát ennek alapján készítik el. Sikeresen elkészült a feszület, és az Újszőlői útnál lévő keresztre visszahelyezték a kölcsönvett korpuszt. Akik ennek a nem mindennapi történetnek szereplői és a munka kivitelezői voltak: Az öntvénymintát készítették: Monori János, Czerman Mihály. Vasöntők: Králik József, Berták Károly. Finomító köszörűs: Molnár János. A szállításra előkészítették: Hügyecz Mihály, Rezsák Mihály”

Egykoron egy nagyon vallásos, idős néni, a Kurucz néni – kinek nagy érdemei voltak a kálvária kápolna létrehozásában is - gondozta a feszület környékét.

Feszület a kálvária kápolnánál

Valamikor az 1800-as végén, egy magánkezdeményezés nyomán indult meg a kápolna építésének terve. Az elképzeléshez sokan csatlakoztak, s közadakozás segítségével meg is épült a szép kápolna az egykori úrbéres területen.

A kápolna felszenteléséhez szükség volt egy kegyszoborra, melyért gyalogos zarándoklatot szerveztek a nógrádiak a szlovákiai Sasvárra.

A kápolnában évente háromszor tartanak misét. Május 4-én Szent Flórián, szeptember 15-én a Hétfájdalmú Szűzanya és október 20-án Szent Vendel tiszteletére.

A kápolna előtt fafeszület áll, melyet a rajta lévő apró tábla felirata szerint Berinkei Pál, Szarka István és Szórágy Gyula újította fel 2012-ben.

A kálvária feszületei

A Golgota hegy eredetileg egy Jeruzsálemtől északra, északnyugatra fekvő kőbányához kapcsolódó magaslat volt, amely az ókori időkben a kivégzések helyéül szolgált. A szó a héber koponya szóból származik. Nevét valószínűleg a kivégzésekből hátramaradt csontok után kaphatta. A görög evangéliumi fordításokban „*kranion*”, a latinban pedig „*calvaria*” alakban maradt meg, ebből származik a mi *kálvária* szavunk. Az evangéliumok tanúsága szerint itt feszítették keresztre Jézust és mellette a két latort.

A nógrádi három kereszt a Kápolna feletti dombon található. A középsőn fém korpuszon a felirat: "Beteljesedett".

Feszület a határban (Szlúcsi kereszt)

Ha valaki a Csurgó forrás mellett indul a Börzsöny felé, a kálvária és zsidó temető elhagyásával egy keresztre bukkan. A feszületen az alábbi felirat olvasható: „Dicsérjük a Jézus Krisztust! Isten dicsőségére és emlékére és az örök imáadására emeltette Szabó János és neje Bachil Apollónia 1914. szept 21-én.” A helybeliek Szlúcsi keresztnek nevezik. A név a „szlúka” tót szóból származik szilva, a „szlúcs” azt jelenti szilvás. Egykoron szilvások voltak e vidéken. A keresztet sokáig a Rottek család gondozta.

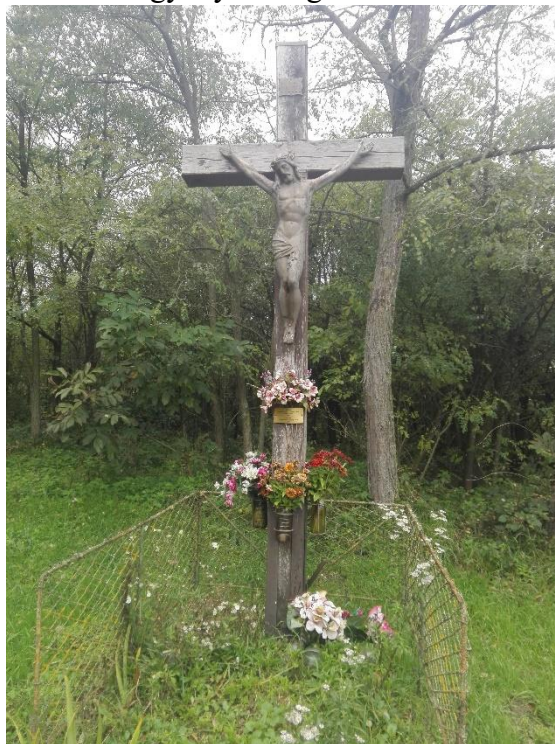
Fotó: Hugyecz Attila

A téli felvétel Hugyecz Attila fényképe

Újszőlői kereszt

A pláncsi út, a Kukuricko és a Kopec felé vezető út és az Újszőlők kezdete találkozási pontján áll. Az eredeti keresztet a Rezsnaék család állította hálából. Rezsnaék András gondozta a feszület környékét.

A fakeresztet 1995-ben újra kellett pótolni. Ezt a feladatot akkor Karczki László, Korbely József és Sós-kúti János vállalta magára. 2013-ben szükségessé vált a felújítása. A munkálatokat Szarka István és Szórágy Gyula végezte el.

Az Újszőlői kereszt

Feszület a Berkenye felé vezető földúton (Malomaljai kereszt)

Az üdülőterület sarkán áll egy kereszt. A terület arról kapta a nevét, hogy egykoron itt voltak azok a vízimalmok, amelyeknek gátjai ma is jól kivehetők.

A feszület talapzatán egyetlen évszám szerepel, melyből megtudhatjuk az állítás időpontját: 1892. Az évszám közepén lövésből származó sérülés látható. A kereszt és környéke szépen rendbe van téve, virágokkal körül ültetve. Mindez az ott lakó Novák József érdeme, aki rendszeresen gondozza a területet.

Feszület a Diósjenő felé vezető úton

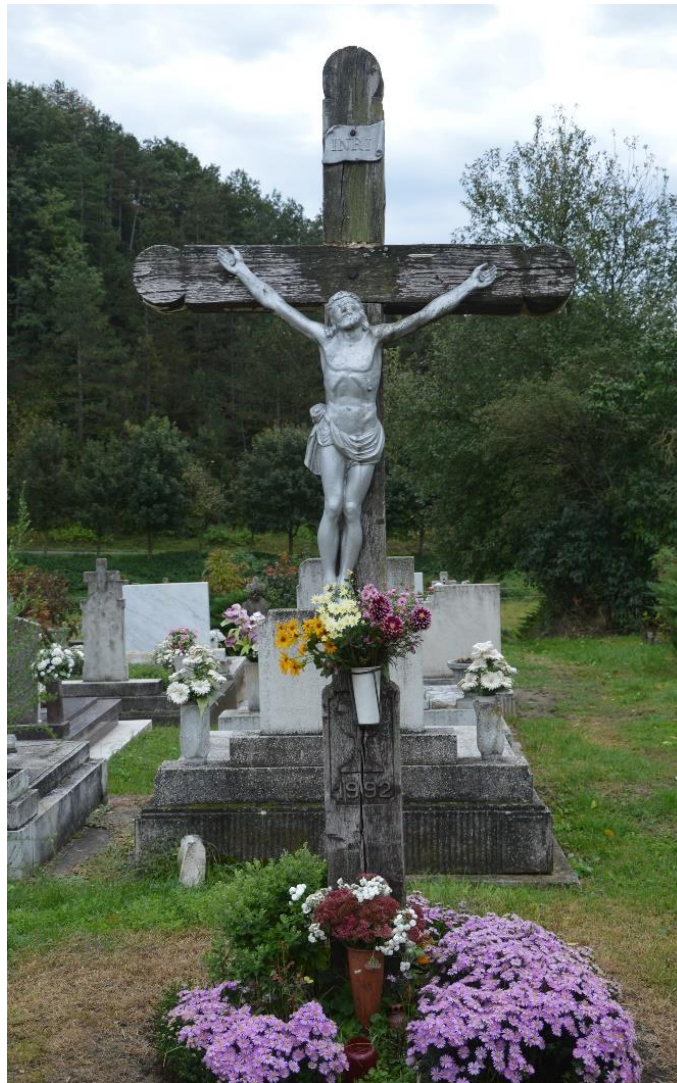

A Diósjenő felé vezető út mentén, a hűtőház előtt áll. Felirata: „Isten dicsőségére emeltette a Nógrádi Szent Rózsafüzér Társulat. 1914.”

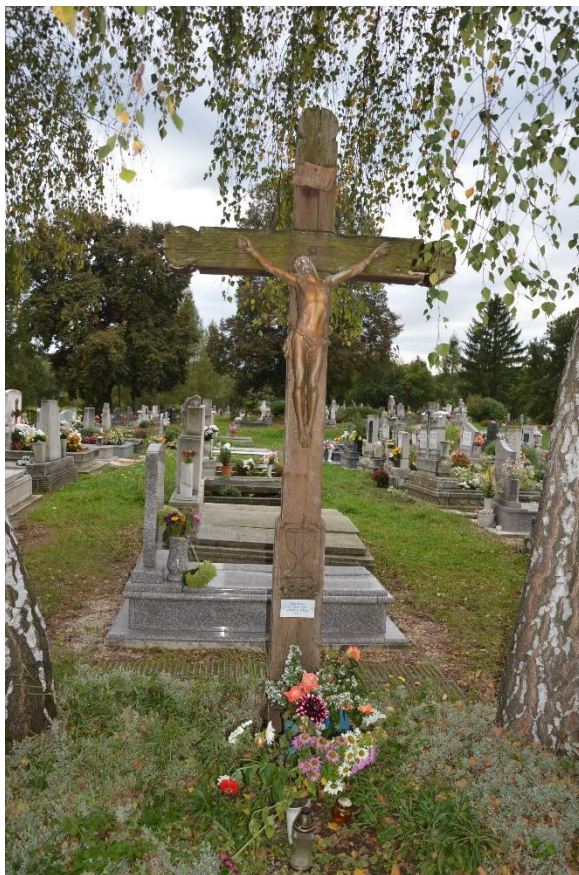
A Katolikus Lexikon szerint a Rózsafüzér Társulat a legelterjedtebb testvérület az egész Egyházban. Alapítójának Szent *Domonkost* tartják, aki 1211-ben Toulouse-ban szervezte meg az első társulatot. Célja tagjainak a rózsafüzér imádkozásával való megszentelése. A tagok a keresztény testvériség jegyében egyformán részesednek a rózsafüzér lelki javaiból. Tagja lehet minden katolikus keresztény ember, a felvétel a tagkönyvbe való beírással történik. A tagok vállalják, hogy hetenként egyszer elimádkozzák a 15 tizedes rózsafüzért.

Feszület a régi temetőben

A régi temetőben egy fakereszten látható a megfeszített Jézus. A kereszt szárába bele van vésve az állítás évszáma: 1992. Készítette Horváth Imre nógrádi fafaragó. Egy korábbi – előregedett – kereszt helyébe lett állítva.

Feszület az új temetőben

A ravatalozó szomszédságában, a temető bejáratának közelében található egy fafeszület. A kereszt szárba bele van vésve az állítás éve: 1992. Egy apró tábla adja hírül, hogy 2013-ben a keresztet Povazsan Zsolt és Szórágy Gyula felújította. A kereszt faragója Horváth Imre. Egy korábbi – előregedett – kereszt helyébe lett állítva.

Urbán kereszt

A falu határában, a Ráczy hegyen is volt valamikor egy fakereszt. A területen egykoron szőlőbirtokok voltak. Szent Orbán a szőlészek, borászok védőszentje. Az ő tiszteletére állították a szőlősgazdák a keresztet. Mint ahogyan a nógrádi szőlőtermesztés hagyománya is a múlté immár, a kereszt sorsa is megpecsételődött, amikor az előregedett és eldőlt. Nem is állították fel többé.

Emlékművek

Az 1848/49-es szabadságharc emlékműve

Az 1848/49-es szabadságharcban nem kapott különösebb szerepet a község, természetesen nem kerülhette el a katonáállítási kötelezettségeket. A honvédseregbe való toborzást azonban nem

minden esetben kísérelte lelkesedés. A településre az összlakosság arányában kivetett létszámot többnyire sorshúzás által választották, de gyakorta előfordult, hogy – aki megtehetette – pénzért fogadott maga helyett – sok esetben más községből - bevonulót.

A nógrádi emlékművet 1948-ban, a szabadságharc kitörésének századik évfordulóján állították.

Az I. világháború emlékműve

1917-ben egy törvénycikkben megfogalmazták, hogy minden község és város, anyagi erejének megfelelően, méltó módon örökítse meg mindazoknak a nevét, akik a hazáért életüket áldozták fel. A vagyonos városok állítsanak emlékművet, a szegényebb települések pedig táblával emlékezzenek az elesettekre.

A Ladányi-féle megyemonográfia írja, hogy „Nógrád község a világháborúból kivette a részét, lakói közül 200-an vettek abban részt és 58-an estek el a csatamezőn. Emlékezetük ébrentartására a község 1925-ben hősi emlékművet létesített.”

Miután közel volt még a háborús időszak, mindenkiben élénken élt a szeretett családtag elvesztésének emléke. A Nagyboldogasszony napjára szervezett ünnepségen ott tolongott az egész falu. Az avatásra Nógrádra érkeztek a szomszédos falvak előkelőségei és vezetői is. Az emlékművet Kalmár Mária (helyesen Kalmár Elza V.J.) készítette; egy elesett hőst ábrázol, aki görcsösen öleli át fegyverét.

A 2019-ben felújított emlékmű

A második világháború és a holocaust áldozatainak emlékműve

Ellentétben az I. világháborúval, amikor közvetlenül a háborús évek után országos kezdeményezésre sorra állították a települések a hősi emlékműveiket, a második világháború után ilyenre sokáig hivatalosan gondolni sem lehetett Magyarországon. Hazánk ugyanis a „felszabadító” Szovjetunió ellen harcolt, s „vesztes” félként szerepelt a háború menetében.

Második világháborús emlékmű a temetőben

Az érintett családokban azonban megfogalmazódott az igény, hogy a háborúban, messze földön elhunyt hozzátartozóik máig fájó emlékét megjelenítsék egy emlékművön, melynél egy-egy szál virág elhelyezésével, gyertya gyújtásával emlékezhetnek azokra a családtagjaikra, kiknek nem állíthattak szülőfalujukban síremléket.

Térségünkben is több helyütt indult magánkezdeményezés az emlékmű állítása érdekében. Így volt ez Nógrád községben is, hol Korbely József és Rakovszki István vállalta magára a szervező munkát. Ennek következményeként valósulhatott meg 1987 októberében, a temetőben ma is látható emlékmű. Abban a korban azonban még nem álltak rendelkezésre a ma már könnyebben elérhető háborús adatbázisok, így a szervezők a helyi emlékezetre tudtak támaszkodni. Így fordulhatott elő, hogy számos név lemaradt az emléktábláról.

Egy új kutatás adatainak felhasználásával a polgármesteri hivatal mellett kialakított hősök emlékparkjában egy új emlékművet emelt a község 2019-ben. Az emlékművön található két táblán szerepelnek a második világháborús hősök és a holocaust nógrádi áldozatainak névsora is.

Az 1956-os forradalom emlékműve

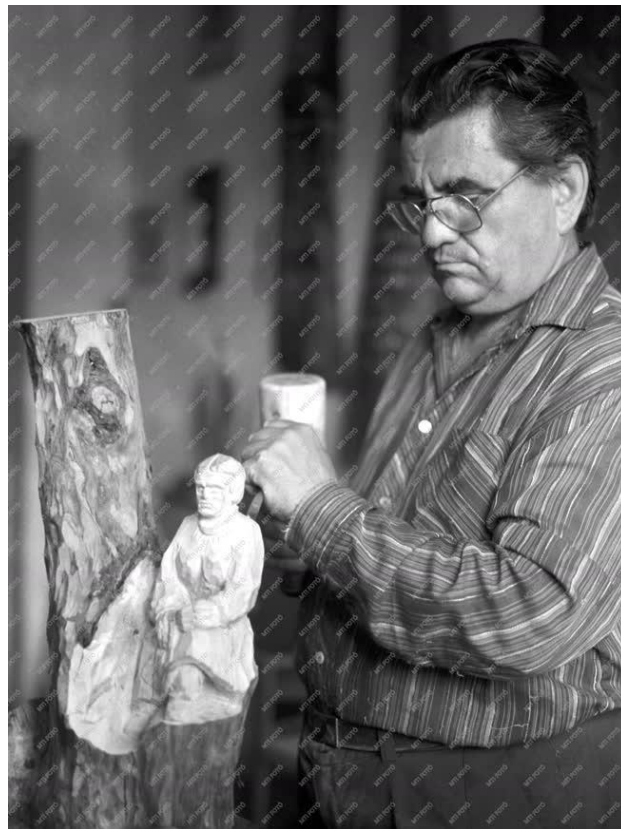

Az 1956-os emlékmű szintén a temető kertben került felállításra. Itt voltak a rendszer váltását követően a forradalomra emlékező ünnepségek is. A fából készült emlékművet Horváth Imre készítette 2006-ban, majd egy – Lévai Tamás és Lévai Richárd által elvégzett - felújítást követően 2020-ban átkerült a hősök faluközponti emlékparkjába, s október 23-án lett újból felszentelve.

Kopjafacsoport a várbejárónál

1996-ban, a honfoglalást követő ezeregyszázadik évben, a millicentenáriumi rendezvénysorozat keretei között avatták fel azt a kopjafa-együttest, amely a hét honfoglaló vezérnek állít emléket. A kivitelező Tatabányán élt Székelyföldi faragó Salló István (1932-2004) népművelő, író, szobrászművész volt. Az emlékoszlopokra a hét vezért, a turulmadarat és a nógrádi felhíváshoz támogatás nyújtással csatlakozó nógrádi falvak neveit faragták.

A kopjafacsoport közepén egy emlékkő ábrázolja Nagy Magyarország és mai országhatáraink sziluettjét. A kivitelezés a diósjenői Rási Kálmán kőfaragó munkája.

Az alkotó: Salló István- MTI fotó

A Lengyel-magyar barátság emlékműve

2017-ben a hagyományos nógrádi Őszi Vigalom fénypontja volt, amikor Nógrád Község akkori önkormányzata és a lengyel Reńska Wiesz aláírták a testvértelepülési együttműködési megállapodást. A testvértelepülések közötti barátság egyik alappillére a nógrádi és poborszóvi önkéntes tűzoltóegyletek közötti évtizedes kiváló kapcsolat adja. Ennek egyik szép példája volt, amikor 2018-ban a Nógrádra érkező lengyel küldöttség, tűzoltó-taktikai együttműködésként, egy használt, de még tökéletes állapotban lévő tűzoltó járművet ajándékozott az itteni egyesületnek.

2017-ben- a barátságuk tíz éves évfordulóján, a Nógrádi Önkéntes Tűzoltó Egyesület egy emlékművet állított a faluközpont parkjában. Felirata: „Lengyel, magyar két jó barát...Polak, Wegier dwa bratanki.. 10 év 2017.”

Az országzászló

A két világháború között, az egész Magyarországra kiterjedő mozgalom a budapesti Szabadság téren 1928. augusztus 20-án az Erekyés Országzászló felállításával indult útjára. Az országzászlók „állandó kelléke” a Trianon előtti utolsó 1915-ös hivatalos középcímer volt, lobogóját legtöbbször angyalokkal ékesítették. A jelmondatának az „Így volt, így lesz!” feliratnak a lobogón, vagy a talapzaton szerepelnie kellett.

A budapesti Erekyés Országzászló szolgált mintául a többi országzászlónak, amelyet több mint ezer településen állítottak fel. A nógrádi országzászlót 1936-ban állították.

Az országzászló avatása 1936-ban

Az országzászló a mai helyén

Mint azt a Magyarország című lap 1936 június 4-i számából is megtudhatjuk, az emlékmű avatóbeszédét a vár kimagasló fokán elhelyezett országzászló előtt Urmánczy Nándor, az Ereklýés Országzászló Nagybizottságának elnöke mondotta. Ezt követően Baross József alispán ismertette a vár történetét és kiemelte az országzászló fontosságát a magyar igazságért folyó harcban. Ezután megtartották a nógrádi falunapot, melyen Nógrád, Diósjenő, Berkenye, Bánk, Ósagárd, Felsőpetény, Kétdodony, Szátok, Érsekvadkert, Dejtár, Patak, Órhalom, Hugyag és más községek dalárdái, szavalókórusai, valamint a kitüntetett romhányi dalkör szerepeltek nagy sikerrel. A falunap rendezőségének élén Hetényi Rezső főszolgabíró állott.

A mai országzászló felavatása

Az országzászló hetven éven keresztül magaslott a nógrádi vár fokán. Ekkor a víz alámosta és az emlékmű megdőlt. Újra kellett állítani, s az új helyen újra szentelni.

Kopjafa a Millennium emlékezetére

A Kultúra Lovagrendjét létrehozó Falvak Kultúrájáért Alapítvány egy pályázatot hirdetett, amelyben felajánlja, hogy a pályázat nyertesei számára egy kopjafát adományoz a Millennium emlékezetére. A program keretében hat országban 112 emlékoszlop adott alkalmat a millennium méltó megünneplésére. Ezen alkotások avatása jellemzően a település millenniumi ünnepén történt az állam által adományozott millenniumi zászlóval együtt.

Az alkotó professor Berek Lajos ezredes a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Karának a dékánja volt ezredesi rendfokozatban. Több mint hatvan köztéri alkotása készült bronzból és fából.

A Felvidék visszatérésének emlékkeresztje

Az első bécsi döntés a szlovák és a magyar fél által felkért két döntőbíró, német és olasz külügyminiszter 1938. november 2-án meghozott döntése volt, amelyet Bécsben hirdettek ki. Az etnikai revíziót megvalósítva 11.927 km² (az utólagos kiigazításokkal 12 012 km²) Trianonban elcsatolt területet juttatott vissza Magyarországnak. A döntésnek köszönhetően újra magyar lett Kassa, Rozsnyó, Ungvár, Munkács, Beregszász, Rimaszombat, Érsekújvár, Komárom, Léva, Losonc és Fülek városa. A magyar honvédség november 5. és 10. között vonult be a csehszlovák hadsereg által kiürített területre, ahol mindenütt örömmel fogadták. A második világháború után megkötött párizsi béke a második bécsi döntéssel együtt érvénytelennek nyilvánította, a visszacsatolt területek pedig újra Csehszlovákiához kerültek.

A Felvidék visszatérése évfordulóján, Györy-Fáy Csaba plébános kezdeményezése után állított nógrádi emlékkereszt a templomkertben található. Felirata: „Magyar legyen hited, s lésszen újra országod!” Hálából a Felvidék hazatérésének 70. évfordulóján 1938 - 2008 „Hiszek Magyarország feltámadásában!” A keresztet a Diósjenőn élő Králik József műköves mester készítette.

Erdély visszatérésének kopjafája

A magyar társadalmat Erdély elvesztése érintette legérzékenyebben. A magyar politikai és a katonai vezetés 1939-től több ízben kereste az alkalmat Románia magyarlakta területeinek visszaszerzésére. Mivel a németek és a nyugati hatalmak közötti összecsapás elkerülhetetlennek látszott, Teleki Pál az eddiginél is óvatosabban igyekezett fenntartani Magyarország semlegességét. Az erdélyi területek visszaszerzésére a német haderő 1940 tavaszi-nyári nyugat-európai villámháborús sikere nyomán adódott alkalom. Fegyveres összecsapásra nem került sor, mert a berlini román követ tolmácsolta kormányának a döntőbíráskodás iránti hajlandóságát. Augusztus 30-án, a bécsi Belvedere palotában hozott német–olasz döntőbírói ítélet, az ún. „második bécsi döntés” értelmében 43492 négyzetkilométernyi területet csatoltak Magyarországhoz.

Erdély visszatérésének hetvenedik évfordulóján egy kopjafát állított az egyházközség Győry-Fáy Csaba plébános kezdeményezése nyomán a templomkertben. Rajta Erdély címere és a Székely himnusból idézett felirat látható: „Erdély hazatérésének emlékére 1940 – 2010. Ne hagyj elveszni Erdélyt Istenünk!” A kopjafát a diósjenői Fricz János faragta.

Emléktáblák

Emléktábla a legnagyobb magyar látogatásának emlékezetére

Első hallásra talán hihetetlennek tűnik, de Széchenyi István – kinek Kossuth Lajos adta a „legnagyobb magyar” nevet, ifjú korában Nagyorosziban volt katona. Talán éppen az állomáshelyére igyekezett, mikor útközben meglátogatta a nógrádi várat.

Széchenyi István Bécsben született 1791. szeptember 21, a Herrengasse 5 számú házában. A közeli Szent Mihály római katolikus plébániatemplomban keresztelték meg. Édesapja gróf Széchényi Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum alapítója, édesanyja Tolnai Festetics Julianna grófnő. A házasságukból hat gyermek született, közülük három fiú- és két leánygyermek érte el a felnőttkort, közülük István volt a legfiatalabb.

Az ifjú Széchenyi gyermekkorát Nagycenken és Bécsben töltötte. Jobban beszélt németül mint magyarul. Midőn Kazinczy Ferenc egy alkalommal meglátogatta a grófi családot, az apa azt kívánta tőle, hogy gyermekeivel csak magyarul beszéljen. A serdülő gyermek nevelése 17 éves korában megszakadt.

Az 1808. évi országgyűlés 25 000 újoncot szavazott meg, és a nemesi felkelés szervezéséről is intézkedett. Bár a törvény szerint ugyan minden családból csupán egy embernek kellett a hadseregbe belépnie, ám a Széchenyi család úgy határozott, hogy mindhárom fiát a csatákra küldi.

Az ifjú gróf a katonai pályán kiválóan helytállt, 1809. április 7-én már főhadnagy lett a württembergi huszárezredben, ahol feljebbvalói, Voit őrnagy és báró Ertel alezredes bizalmát csakhamar annyira megnyerte, hogy az ezred pénztárának kezelésével is megbízták. A felkelő

sereg hazabocsátása után testvérei (Pál és Lajos) hazatértek szüleikhez, de István továbbra is a hadseregnél maradt, előbb a Liechtenstein-huszároknál, azután egy dzsidás ezrednél. Hadosztálya egy ideig Világoson, később (1811) Cseh- és Morvaországban állomásozott. Széchenyi csapattársaival sűrűn gyakorlatozott és a „békebeli katonaélet unalmával küszködik”. Előbb a csehországi Pardubicében, majd 1813 elejétől Gyöngyösön és Nagyorosziban.

Az államférfi nem csupán ifjú katonaként járt vidékünkön. Naplója tanúsítja, hogy erre járván 1832. július 10-én meglátogatta a már akkor is romokban heverő Nógrádi várat, mely nemigen nyerte el a tetszését. Ezt írta a naplójába: „Vádra. A püspököt elkerültem. Migazzi kastélya angyalian bájos. Gyalog Nógrádra. Tisztességes vendéglősre akadtam - de rossz. A régi vár szóra sem érdemes - és romjaiból látni, hogy a magyar mindig és minden időkben néhány évszázaddal más népek mögött kullogott. Éjszaka Szemerédre Stainleinhez. Csinos táj - keskeny ágyak - tűrhető ház - kiváló emberek.”

A tábla szövege: „A 200 éve született gróf Széchenyi Istvánra emlékezünk, aki 1832. július 10-én, hozzád hasonlóan megtekintette e vár romjait. Életműve előtti tisztelettel állíttatta: Nógrád község lakossága, Széchenyi Társaság Budapest, Dunakanyar Intézőbizottsága 1991 szeptemberében.” A tábla avatását Göncz Árpád, funkcióban lévő köztársaság elnökként végezte.

Emléktábla a vár falán

A vár bástyájának a falán egy újabb márvány-emléktáblával találkozunk. 2000-ben - abban az évben, amikor Orbán Viktor Nógrádon járt, s amikor minden település megkapta a kormánytól a millenniumi emlékszólót (Nógrád kapta meg az ezeregyedik zászlót) – került a vár falára a tábla.

„A kereszténység kétezredik, az európai magyar államiság ezredik évfordulójának emlékére hirdesse e tábla, hogy ez az ősi hely szemtanúja volt a honfoglalásnak, a magyar államiság megalakulásának és a kereszténység felvételének. Erről kapta nevét a megye, melynek e település három századig székhelye volt és még három évszázadon át védte az országot a betörő ellenséggel szemben. Adassék tisztelet az ősöknek és a magyarok Istene legyen velünk. 2000 augusztus 13-án.

Bényi Endre emléktáblája

A tábla felirata: „Hazádnak rendületlenül légy híve, óh magyar! Ezen ház helyén állott az egykori katolikus iskola, melyben tanított Bényi Endre 1890 – 1982 kántortanító, aki szolgálta egyházát és magyar nemzetét. E táblát állíttatta Nógrád katolikus közössége. Templomunk felszentelésének kettőszázötvenedik, Szent Erzsébet születésének nyolcszázadik, Szent Imre herceg születésének ezredik Árpád vezér halálának ezeregyszázadik évfordulóján. A. D. MMVII.”

Bényi (Eredetileg Kucsera) Endre családja körében

2007-ben, az egykori katolikus iskola falán, advent első vasárnapján szentelték fel a község egykoron oly népszerű kántortanítójának emléktábláját.

Szarvas András emléktáblája

Az 1940-ben, Nógrádon született Szarvas András plébános, nyugalmazott esperes 1979 július elsejétől szolgált Cibakházán. 1987 és 1994 között a szolnoki kerület esperese volt.

A 72 éves Szarvas András **tb. főesperes, plébánost, Cibakháza díszpolgárát, Cibakházáért Emlékérem kitüntetettjét** holtan találták otthonában. Gyilkosság áldozata lett. A sajnálatos tragédia 2013. szeptember 11-e éjszakáján történt. Egy általa támogatott eltévelyedett ember volt az elkövető.

Szarvas András

Emléktábla a polgármesteri hivatal falán

A polgármesteri hivatal falán elhelyezett tábla intelmekkel szolgál mai korunk számára. A Szalmatercsen élő Pető Péter fadaragót olyannyira megihlette a nógrádi táj szépsége, hogy elhatározta, hogy általa faragott emléktáblát ajándékoz a településnek.

A tábla szövege:

„A világ legnagyobb szüksége! Egy kicsit több kedvesség és megértés, kevesebb irigység és kapzsiság! Egy kicsit több építő, s szépítő szándék, kevesebb betartás és hanyagság! Egy kicsit több törődés egymással, környezetünkkel s a természettel! Hisz a fák lombjai hozzánk

susognak, télen meleget, nyáron árnyékot adnak. A madarak sok vidámságot hoznak, de az erdők mezők állatai előlünk szaladnak. Rétek virágai csak illatozzatok, erdők madarai nekünk daloljatok, s benne mindig otthont találjatok! Nap sugarai miránk ragyogjatok, folyók, patakok ki ne apadjatok, s éltető, tiszta vízzel tápláljatok! Lélegzetelállító e táj szépsége, kérlek ne rombold, hanem tegyél érte! Legyen köztetek szeretet és béke, s költözzön boldogság az ember szívébe! Adományozta Pető Péter, 2005.”

A száz éves vasút emléktáblája

Néhány évtizeddel ezelőtt még füstös gőzösök vontatták ezen a vonalon a szerelvényeket. A vonat utasainak az ablakot még a legnagyobb forróságban sem volt ajánlatos lehúzni, mert azonnal teleszaladt mindenünk korommal. Néha-néha előfordult, hogy a mozdony a szerelvény végére került, ilyenkor örömmel básméskodhattak kifelé a csodálatos tájra, mely mindig kínált látnivalót. Gyönyörű tájat, egy-egy özet, szarvast.

Antalfy Gyula a Börzsöny monográfiája így fogalmaz „A Börzsönyt a Cserháttól elválasztó patak völgyben a Verőcétől Nógrádig húzódó Les-völgyben kapaszkodik felfelé, meredek erdős hegyek között kígyózik fűjtatva, nyögdecselve; nyergeken mászik át s hatalmas hurokszerű kanyarulatokat vesz, hogy a rétegvonalak mentén haladhasson. Berkenye után fürgén kiszalad a széles nógrádi lapályra, aztán újra harántvölgyeket szel át, Diósjenőnél elpöfög a Börzsöny merészen leszakadó keleti fala alatt s alig futja már erejéből, amikor bepiheg a drégelypalánki állomásra.”

A nógrádi vasútállomás egy régi képeslapon (Juhász László gyűjteményéből)

Néhány adalék az építés történetéhez! Nem sokkal később, hogy 1846-ban megépült Pest és Vác között Magyarország első gőzvontatású vasútvonala, felvetődött a vonal meghosszabbításának gondolata. Még forgalomszámlálást is tartottak a főúton a várható forgalom megbecslése érdekében. Ezt olvashatjuk a jelentésben: "Vác és Gyarmat között oly nagy forgalmat tapasztalánk, melynél fogva hat óra lefolyta alatt különböző járművek eléfogott 305 lovat és ökröt számítottunk meg Vácra Gyarmat felé és 63-at Vácra felé. Miből a napi forgalmat biztosan lehet 600-800 ló- és igavonó marhára tenni."

A Dunát az Ipollyal összekötő – s innen duna-ipolvölgyi helyi érdekű vasútnak nevezett szakasz megvalósulásáig azonban még egy jó évszázadot várni kellett. Tervek születtek, elképzelések voltak, s számos alkalommal tárgyaltak annak tervezett vonaláról.

A munkálatok 1907 augusztusában kezdődtek meg. Az év végén már öt helyszínen dolgozott 1800 ember. A munkásokat a helyi településekről fogadták fel. A következő év végéig már a pálya teljes hosszában le voltak fektetve a sínek, s az első anyagvonat már decemberben végig tudott menni Váctól Drégelypalánkig.

Az első hivatalos személyvonat útját 1909. július 10-re tűzték ki. Az ünnepélyes átadás egyben a vasúti pálya műtanrendőri átadása is volt, azaz jelen voltak a műszaki átvétel illetékesei is.

Az emléktábla avatása 2009. december 4-én. Mlinárcsek Márta felvétele.

Elgondolkozhatunk azon, hogy mit is hozott a vasút a térségnek. Mindenekelőtt lehetőséget. Lehetőséget arra, hogy kinyíljon az addig sok tekintetben bezárt világ. Budapest és Ipolyság felé egyaránt. Kérdezhetjük, hogy nemzeti történelmünk két gyöngyszeme: a nógrádi és a drégelyi vár, vajon fennmaradt volna-e? Hogy legalábbis nem lenne ilyen ismert, mint ma, az kétségtelen.

A vasút megjelenésének századik évfordulóján, 2009-ben egy emléktáblát avattak a vasútállomás falán. Az állomás környéke – mint száz évnél idősebb építmény, a helyi védelem kategóriájába tartozik.

Szobrok

Nepomuki Szent János szobra

A község képviselő-testülete helyi védelem alá helyezte a Kodály Zoltán úton lévő névtelen patak partján álló hidat, amelyen Nepomuki Szent János, azaz Jánoska – ahogyan a helybeliek nevezik - szobra áll. A talapzaton olvasható felirat rögzíti felállításának időpontját: Nógrád 1856. A következő évszám – 1957 - a felújítás időpontját adja hírül. A híd közepén álló szobor kőtalapzata 44 X 37 cm-es méretű. Magassága: 110 cm. A rajta álló vaslemez szoborfülke 130 cm magas, s a benne álló szobor magassága 95 cm. A szobrot vasrács védi. A szoborfülke tetejét kereszt díszíti. A szobor viszonylag élénk festéséből arra következtethetünk, hogy a közelmúltban újra festették. Révi Bernadett Dóra közlése szerint a szent ünnepén egykoron az istentiszteletet a szobornál tartották meg.⁶

---

⁶ Révi Bernadett Dóra: Nógrádi mindennapok,

Érdekességként említhetjük, hogy mikor egy ízben lelketlen emberek megrongálták a szobrot, az eset sajtóbéli híradása után jelentkezett egy balatonföldvári patrióta, hogy ő szívesen állná a helyreállítás költségét. Ennek segítségével szépült meg újra az emlékmű és környezete.

A nógrádi Jánoska-szobor

A Szentháromság szobor

Pünkösdvasárnap utáni vasárnapon ünnepli a katolikus egyház Szentháromság vasárnapját, amelyet a néphagyomány kicsipünkösdek hív. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek titokzatos egysége lassan két évezred óta a keresztény vallás magját jelenti. E nélkül a titok nélkül ugyanis nem érhető sem Isten atyasága, sem Krisztus halála és feltámadása, sem pedig a Szentlélek mozgató ereje.

A Szentháromság tisztelete folyamatosan jelen van az egyház életében. Már a korai szentmise- és imádságos szövegek is tartalmaztak fohászokat, amelyek a háromszemélyű egy Istenhez szólnak, azonban csupán 1334-ben, XXII. János pápa rendeletére lett különálló ünnep. A barokk kori templomok szinte mindegyikében jelen van a Szentháromságot jelképező háromszög, amelyben egy nyitott szem található.

Szintén a barokk korban vált elterjedté a Szentháromság-szobrok állítása a települések főterein. A Nógrádi, kovácsoltvas kerítéssel körülvevett Szentháromság szobor a Hunyadi utca felső végén található.

Szent Flórián szobra

Szent Flórián a tűzoltók védőszentje. Római katonaként azonban nyíltan megvallotta keresztény mivoltát, ezért elfogták és bíróság elé állították. Egykori katonatársai vitték a bíró elé. Büntetésként megbotozták, elítélték, s aztán egy nagy kővel a nyakában az Enns folyóba dobták.

A rendszerváltást követően egy polgármesteri csoport indult Ausztriába, tanulmányútra. Eljutottak Grazba is, a helyi tűzoltósághoz is. Ott találkoztak Szent Flórián tiszteletével. Hazaérkezése után Piroska János írt egy köszönőlevelet Graz városának. Az így kialakult kapcsolat révén kapta meg Nógrád községe egy esseni szobrászművész alkotását, egy fa Szent Flórián szobrot. Az ajándékot személyesen el is hozták. Ennek felavatása volt a rendszerváltás utáni első nagyszabású ünnepség a megyében, amelyhez megyei tűzoltónap is társult. A szobornak készült egy fémből öntött változata, amely ma is ott a falu központjában, egy régi tűzoltókocsi szomszédságában. A szobor állványzatát Horváth Imre készítette. Az eredeti szobor jelenleg az egyház által fenntartott apartmanházban található.

A tájház

A falu főutcáján található Nógrád község közelmúltban kialakított új tájháza. A gyűjteményt a község önkormányzata hozta létre, a szlovák önkormányzat pedig a kiállítás gazdagításában, működésében, étellel való megtöltésében vállalt részt. Szlovák hagyományos hármás beosztású - pitvar, tisztaszoba, hátsó szoba - épületben a falusi népelet tárgyai, eszközei láthatók. Különösen gazdag a gyűjtemény szlovák népviseleti kollekciója. A szekrények mélye rejti a szebbnél-szebb hímzett ruhadarabokat, de a második szobában felöltöztetett bábukon is megtekinthetjük azt, miként változtak az életkorral a viseleti szokások.

A szlovák hagyományörző törekvések révén gyakorta megtelnek élettel a tájház termei és udvara. Több régi hagyomány filmre vétele itt történt, hogy ily módon is átadassák utódaiknak az utolsó pillanatban felgyűjtött szokásokat.

A település önkormányzata a tájház folyamatos gazdagítására törekszik. Legutóbb egy belső és egy kültéri kemence készült el a rendezvények kiszolgálásához, s tervezik a hátsó gazdasági épületrészek, valamint a különálló, magtárépület felújítását is.

A pincesor

Szinte minden nyugat-nógrádi falu múltjában jelentős gazdasági tényezőként találkozhatunk a hajdanvolt virágzó szőlőkultúrával. Az egykoron jó hasznot, megélhetést biztosító ültetvényeket elvitte a filoxéra. Emlékét ma már csupán a minden faluban megtalálható régi pincesorok őrzik.

Megyének jeles monográfusa, Mocsáry egyenesen úgy fogalmaz „Nemes Nógrád Vármegyének Geographiai és Statistikai Esmertetése” című, 1826-ban megjelent könyvében, hogy méltó vetélytársa a Nyugat-Nógrádban termett bor a tokajinak. "Azt írja egy tudós hazánkfija deák nyelven Nógrád Vármegyéről, hogy ez a' Mohátsi veszedelem előtt, melly kezdete vala hazánk' közönséges veszedelmének, leginkább a' szőlő-mívelés által virágzott. Helyes ezen előadás, leginkább azon tájékról, melly napnyugatról délnek hajlik. De minekutánna Buda várát, többekkel együtt a' Török és Tatár kegyetlenül elfoglalta, ezen Vármegyét is vér-patakká változtatta, 's fogyasztotta népét, (ezekről alább bővebben); innen következett, hogy a' szántó-földek, valamint a' szőlő-hegyek is, elhagyattak, 's pusztán hevertek. Illy gyászos elpusztult állapotban másfél század alatt erdőkké váltak a' szőlők, a' szőlő-vesszők sűrű bokrok lettek, 's ezekből tetszett azután ki, hogy ottan valaha szőlők

voltak. Most ezen Vármegyének déli és napnyugoti tájékain leginkább műveltetik a' szőlő, kiváltképen azon helyeken, mellyek az éjszaki szeleknek nintsenek kitéve, 's itt, ha tsak különös veszedelmek nem érik, bő szürettel jutalmaztatik meg a' szorgalom és fáradozás."

A pincesor a vár oldalában. Fotó: Fortepan.

Mára nem sok minden maradt az egykoron kiváló bort termő vidék szőlőtermesztői hagyományaiból. A filoxéra után, az új betegségnek ellenálló direkttermő fajtákkal próbálkoztak, melyekkel természetesen közel sem lehetett a korábbi borminőséget elérni. A nógrádi vároldalban található pincék igen jó szolgálatot jelentettek a második világháború során. A légiveszélyek idején idemenekült a falu lakossága.

A szőlő és bor jelképe egy nógrádi pince bejárata felett. Az évszám – 1874 – azt mutatja, hogy még a filoxéravész előtti időben építette azt az MJ monogramú gazdája.

A zsidó temető sírjai

A Csurgó forrástól indulva a turistaúton, a kálváriát elhagyva találjuk a zsidó temetőt. Egykoron számos zsidó család élt Nógrádon. Szinte valamennyien kerekedők voltak. Az emberiség nagy bűntette – a holocaust – nem kímélve a gyermekeket és az idős aggastyánokat sem, elvitte, elpusztította őket. A falu központjában, a polgármesteri hivatal mellett kialakított szép parkban felállított emlékmű veszi számba a hosszú névsort.

A gondozott temetőben mintegy két tucat héber feliratú síremlék és töredék látható.

Részlet a zsidó temetőből

A természeti környezet értékei

Óriás kocsányos tölgy

A nógrádi vártól délnyugatra, az erdő szélén régi idők tanújaként egy hatalmas kocsányos tölgy (*Quercus robur*) áll a Magyar-kút közelében. Az idős famatuzsálum mintegy ötszáz éve tanúja a történelmi eseményeknek. Nem ritka ez a tény, hiszen a fafajta leírása szerint akár 800-1000 évig is élélhet.

Dr. Kovács István felvétele

Nógrádi források

A Csurgó

A vár alatt, a vasút mentén egy nevezetes forrás található. A csurgó vizét ma is előszeretettel viszik haza a nógrádiak, de más falvakból is át-át rándulnak egy kis friss forrásvízért. A faluban ásott kutak vize, annak édeskés volta miatt nem fogyasztható. Ezért már a török korban cserépvezetékekkel hozták be a faluba a hegyek oldalából származó egészséges vizet. Ma is ezen érkezik a szomjoltó ital. *„Azzal pótoltatik ezen fogyatkozások, hogy napnyugot felé fél fertály órányira egy még a 'Török'-birtoka alatt szorgalommal teljes mesterséggel készült kút vagyon, melly a lakosok által tsurgó kútnak neveztetik, mellybe föld alatt lévő tsatornákon folyik a hegyekből lejövő víz, sőt a mi több, két tsatornákban úgy, hogy először egyikbe, azután a másik tsatornába folyik; végre egy vas tsatornából folyást folyik a víz kifelé. Ezen forrásokból jövő tiszta víz olly jó, hasznos, és egészsége, hogy az egész város' lakosi közönségesen ezen vizet használják.”*

A Csurgó forrás. Fotó: Hustyava Zoltán

A forráson egy tábla található a következő felirattal: „Csurgó jó ivóvíz. Alapítva 1703. Jelenlegi formáját 1938-ban a GANZ-MÁVAG Turista Egylet jóvoltából nyerte. A források teljes tisztítása és a lépcsők valamint környékének betonozása parkírozása társadalmi összefogással létesült 1985-ben. Köszönet mindazoknak, akik segítettek. Védjük közkincsünket a jó ivóvizet! természetvédők Nógrád. 1985. máj. 1.” A tábla állítója Korbely József és Szakállas József.

A Csurgó mellett egy másik forrás is található. Ezt is kis tábla jelzi. A víz időszakosan folyik belőle, de azt mesélik, hogy ennek vize még hidegebb, mint a Csurgóé. A tábla felirata: „Természetvédők forrása. Készült társadalmi összefogással 1985. Köszönet mindazoknak, akik

szívvel segítettek a két forrás építésében és környékének rendezésében. Vigyázzunk, óvjuk őket! Természetvédők Nógrád, 1985.”

A Margit forrás

A faluközpontban lévő friss, bővizű forrás a Források nevezetű határrész vízrétegéből hozza be a vizet a faluba. A forrás a kifolyótól 150 m-re ered, neve: „Probicska”. A jelenlegi kutat 1964-ben készítették.

Fotó: Nógrádiak Nógrádért

A Sósút

Ha a temető mellett indulunk a Börzsönybe vezető földúton, a hegységbe való belépéskor egy bővizű forrásra bukkanunk. A hagyomány szerint ide is a török által lerakott cserépvezetéken érkezik a friss szomjoltó ital.

Fotó: Nógrádiak Nógrádért

A Morgó-patak eredése ez a forrás, amely patak Nógrád-Berkenye-Verőce útvonalon végül a Dunába ömlik.

A tábla felirata: „Sóskút. A török időkben már a nógrádi vár vízellátását is szolgálta e forrás. Felújítva 1985. augusztus 20. Természetvédők Nógrád. Korbely J, Szakállas J.”

A vadaspark

Néhány évtizede új látványossággal gazdagodott a település látnivalóinak kínálata, mely messzire viszi Nógrád hírét. A községben található egy vadaspark, ahol nincsenek ketrecben az állatok, hanem traktoron, magaslesről vagy egy teherautó platóján ülve lehet megcsodálni őket az élőhelyükön, egy gyönyörű erdő közepén. Innen nézhetjük végig, ahogy szépen lassan, az eledelt szállító traktor hangjára vagy 350-400 állat (vaddisznó, gím- és dámszarvas) jön elő az erdőből és a völgyben összegyűlve, békésen megvacsoráznak egymás mellett, nagy egyetértésben, teljes nyugalomban. Életre szóló élmény, ahogy egymás után jelennek meg az állatok az erdő mélyéről. A látványt nem szabad kihagyni.

Hagyományaink

A nógrádi lakodalmas szokások

A visszaemlékezők szerint Nógrád községben a vőfély szerepét ellátó személy mindig a rokonság köréből került ki. Bármilyen rátermett is volt a tisztet ellátó rokon, nagy feladatot jelentett számára a versezetek előzetes megtanulása. Ilyenkor előkerülnek a fiókok mélyéről a féltve őrzött kéziratos vőfélykönyvek, amelyből aztán válogathat a lakodalomra készülő vőfély. Természetesen a nógrádi vőfélykönyv is a 18. század végétől nyomtatásban, ponyván is megjelent vőfélykönyvek utódja. Fő vonulatai megfelelnek az onnan átvett versezeteknek.

A legrégebbi nógrádi versezetek azonban annyiban mégis eltérnek a környező falvak vőfélykönyveitől, hogy azok többnyire szlovák nyelvezetűek. A Felvidékről hozott ősi szlovák nyelv azonban sokat változott a Nógrádba való letelepülés óta magyar nyelvi környezetben. Ráadásul a szlovák szó elsősorban a beszélt nyelvben öröklődött generációkon át, s az írásbeliség viszonylag kevés esetben került előtérbe. Ez az oka tehát annak, hogy a szlovák nyelvű versezetek is fonetikus leírva maradtak fenn. A lakodalom tisztségviselőinek számítottak: a starejsí (násznagy), a družba vagy zvač (vőfélyek), a svatka (nászasszony), družice (koszorúslányok). A lányos háznál való kikérés például így hangzott.

Dobehou som jako zajac

Za to všetko, za vás najviac

Za tú vašú dievku našú

Aby ste hu pripravili

K tomu milýmu sobášu.

A lakodalom minden mozzanatához volt odailő versezet. A Nógrád Község Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat kezdeményezésére e versek, szokások összegyűjtésre kerültek, hogy megmaradjanak az eljövő korok számára is.

A Nógrád Szíve Hagyományörző Baráti Kör a Szlovák Önkormányzat támogatásával és a község lakói bevonásával film formájában is megörökítettek több hagyományt. Ezek a filmek megtekinthetők a www.novohrad.hu oldalon.

Betlehemezés

A hagyományörző tevékenység egyik kiemelkedő eredménye az volt, hogy Nógrád Község Szlovák Önkormányzatának kezdeményezésére összegyűjtötték a helyi betlehemes szokásokat. Azt akarták elérni, hogy ezek a szép régi hagyományok ne csupán lejegyzetelve maradjanak fenn. Ennek érdekében feldolgozták, s színpadi játékokra alkalmassá tették azokat. Az ily módon elkészült előadással aztán bejárták a környék szinte minden települését, de eljutottak a debreceni betlehemes találkozóra és a fővárosba is több alkalommal. Játékukkal méltán arattak megérdemelt sikert önmaguknak és falujuknak.

A nógrádi betlehemezők Diósjenőn, hóesésben

A nógrádi népviselet

A szekrények mélye még ma is őrzi a régi szép nógrádi szlovák női viselet darabjait, s vannak, akik el is tudják mesélni, hogy miként öltözködtek egykoron.

Minden asszony fésűt hordott a hajában, mert kellett a kontykötéshez. Fejkötőt hordtak, melynek pertlijével kétszer is átkötötték a haját, így biztosan állt mindenkinek a fején. Ezt csak benn a házban viselték, ha kimentek kendőt kötöttek rá. Egy tollfosztóban minden asszony fejkötőt viselt, csak a lányok lehettek hajadonfőtt. Nyáron, kapáláskor vékonyabb, télen vastagabb kendőt hordtak. Ennek színe a nő életkorától függött. Fiatalnak fehéret, idősebbnek sötétebbet, öregeknek feketét illett viselni.

Pamutos szövött inget hordtak. Ez kenderből készült, de vásároltak pamutot is hozzá, hogy vékonyabb, puhább és fehérebb legyen. Később pedig vették a barhent anyagot a varrásához. Az ing karját szépen kifodrozták. Jó volt benne kapálni, mert elállt a testtől és nem tapadt rá. Ünnepnapokon az ing berakott volt, amit opleckonak hívtak erre jött rá a pruszlik. Ez olyan mellényféle volt, aminek hátul volt egy kis fodorja. Ennek a színe is az életkor szerint változott. Ezt mindenki meg tudta varrni magának, de azért a gyerekek elsősorban örökölték a nagyobb testvéreiktől. A pruszlik hímzett volt. Régen fehér alapon piros és kék hímzés kerülhetett rá, később vált színesebbé, s készülhetett lila, zöld és kék motívumokkal is.

A pruszlikra jött a lebegőska, mely lehetett végig gombos és hosszú ujjú is. Ezt hordták ősszel és tavasszal, télen pedig rávették a fekete színű „belliner” kendőt. Ez nagyon puha volt és nagyon jó meleg.

Az alsószoknyát pendelynek hívták, amely az inghez hasonlóan a felpamutos anyagból készült. Ha tiszta kender lett volna, az nagyon szélesítette volna a viselőjét. Pertlivel kötötték a derekukra. Erre jöttek a szoknyák. Hétköznap három-négy, ünnepnapon előfordult nyolc-tíz is belőle, hogy szép kerek legyen benne a leány. A szoknyák alja bécsi pirossal volt keskenyen beszegve, a gallérjuknak mindig egy kicsit bővebbnek kellett lenniük, hogy rámenjen a többi

szoknyára. A felső szoknyán nem volt szegély, csak farkasfogas dísz. Az ünneplő ruhát gyakorta a szülőktől, nagyszülőktől örökölte a leány.

A lányok fehér harisnyát hordtak, a fiataloknál előfordult még a kék is, de az idősebbek csak feketét viseltek. Volt egy suszter is a faluban, aki szép spanglis, csatos cipőket varrt, de ezeket csak a vasárnapi templomba volt szabad felvenni, így örökölhette ezt is a testvér. Ősztől kezdve aztán egész télen át keményszárú csizmában jártak.

A férfi viselet sokkal egyszerűbb volt. Nyáron csak bőgatyában jártak. Ünnepen hordtak fekete inget is kék, vagy zöld gombokkal.

A női viselet egyes darabjainak szlovák elnevezése mindmáig használatos:

ingváll= oplecko,
pendely= rubáš,
alsószoknya=spodná sukňa,
felsőszoknya= vrchná sukňa,
kötény= zástera, fenuška,
kendő=ručník,
nagykendő= veľký ručník,
pruszlik= prusliak,
ujjas= vizitka,
szvetter = sveter,
ködmön= kožuch,
bekecs=bekeč,
kabát= kabát.

Adatközlő: Molnár Istvánné, Andrásik Zsuzsanna, sz. **1939. szept. 18.**

A nógrádi várjátékok

A Nógrádi vár Magyarország legrégebb szabálytalan alaprajzú, belső tornyos kővára, amely meghatározó szerepet játszott Magyarország történelmében. Volt ispánsági vár, püspöki birtok, török szandzsákközpont és kuruc főhadiszállás is. Mindezt a sokszínűséget igyekszik megidézni és a nagyközönségnek bemutatni a Nógrádi Várjátékok, ahol a látogatók testközelből érezhetik át a letűnt korok hangulatát, közvetlen közelségbe kerülhetnek ezeknek a koroknak a szereplőivel. A rendezvény kiemelkedő vonzerővel bír, melyre évről évre egyre többen látogatnak el az országból és az országhatáron túlról is.

Fotó: Hustyava Zoltán

A várjátékok Nógrád település fő vonzerejére, a várra épít. Az időpont hagyományosan június első hétvégéjének szombatja. Célunk az, hogy ez az esemény legyen a településünk és Nyugat-Nógrád zászlóshajója, ez legyen az a nagy rendezvény, amiről megismerhetik Nógrád megye névadó településének a várát. A rendezvénynek kettős szerepe van: népszerűsíteni a várat, mint műemléket, valamint a változatos műsorral szabadtéri időtöltési lehetőséget adni az idelátogatóknak, hiszen minden korosztály megtalálhatja a számára legmegfelelőbb opciót a várban, hogy kellemesen és hasznosan teljen az itt töltött idő. Büszkén mutatjuk be várunkat, hagyományainkat, viseletünket és gasztronómiai különlegességeinket. A rendezők célja egy olyan korhű környezet létrehozása, illetve bemutatása, ahol a látogató úgy érzi: visszarepült az időben több száz évet, és sosem tudhatja, hogy a következő várfal mögött milyen meglepetés várja.

A várjátékok az önkormányzat és a nógrádi civil szervezetek összefogásával valósul meg, amely komoly közösségformáló erővel bír és lehetőséget biztosít a testvértelepülések találkozására is, ami tovább erősíti és mélyíti a települések között kialakult testvéri és baráti kapcsolatokat.

Fotó: Hustyava Zoltán

Ez a rendezvény egyben egy gasztronómiai időutazás is, mert a nógrádi vidékre jellemző finomságokkal várjuk az idelátogatókat a Lakomaudvarban.

A Kézművesek udvarában lehetőséget adunk a helyi- és környékbeli kézműveseknek, hogy bemutassák és áruba bocsássák portékáikat.

A korábbi eseményekről készült képek, valamint a további várjátékokkal kapcsolatos információk elérhetők a „Nógrádi vár” és a „Nógrádi Várjátékok” című facebook oldalakon.

Gasztronómiai értékeink

Egykoron a falu csak három utcából állt: Kassai, Gácsi és Kolozsvári utca. A falubeliek azonban csak így nevezték: Templom utca, Középső utca és Hátsó utca. Régen nem vettünk mást a boltba, csak cukrot, piros paprikát és a lámpába olajat. Mindenki a földeken dolgozott és mindent megtermelt magának. Kenyeret nem árultak a boltban. Kenyér sütéskor a maradék tésztát másfél centisre nyújtották, kisütötték, megkenték lekvárral, és azt ették.

Minden évszaknak megvoltak az ételei. Csak vasárnap volt hús. Tavasszal kivágták az öreg tyúkokat. Akkor vasárnap **tyúkleves** volt, reggel még szaladgált és frissen főzték, mert hűtő nem volt. A combot mindig a férfiak kapták, mert kellett az erő a munkához, utána jöttek az asszonyok. A gyerekeknek már a zúzát is elfelezték. A nyulak az istállóban szaladgáltak. Nem külön ólban voltak, s ami leesett a jószágoktól, azt ették. Vadasnak, pörköltnek, levesnek kiváló volt.

A **főtt húshoz paradicsomszószt** készült. Persze annyi, hogy a család jól lakjon. Hétfőn a maradékot ették. Kedden **bableves**, vagy **bagócaleves** (csicséri borsó) volt. Egy kis füstölt kolbász volt bele téve. Beáztatták előzetesen. Jobban be kell áztatni, mint a babot.

Szerdán **tészta** volt. Többféle formában is lehetett elkészíteni. **Derelye, gombóc, lepény, núdli. Rántott leves**, vagy valami könnyű leves, mert a tésztával jól laktak. Csütörtökön **nagyhaluska** leves volt. Az ököl nagyságú haluskákat kifőzték. Bezöldségeltük úgy, mint a húsleveset. Kevés hagymás rántás készült hozzá. Volt, aki felszeletelte a haluskát a tányérjában, s leves tetejéről meglocsolta egy kis piros zsírral. A haluska lisztből és krumpliból állt. Hasonló, mint a **gombóctészta**, vagy a **lepénytészta**. A közepébe tettek töpörtyűt. Nógrádon nagyhaluskának hívták. Ugyanúgy főzték, mint a gombócot, de a levesben is lehetett főzni. Fölvágva, egy kis rántással keverve, kicsit átsütve fölséges étel volt. Péteken ismét **tészta** került az asztalra, ez ugyanis nagyon jól laktatott. Szombaton **paprikás krumpli** volt soron.

Vasárnap volt a **füstölthús leves**. Ugyanúgy készült, mint a húsleves. Kockatésztával készült. A vályogházakban hűvösek voltak a kamrák. Egész nyáron elállt a hús. A szabadkéményben megfüstölődött. Nem volt külön füstölő. A füstölt húshoz krumplifőzelék járt.

Aratáskor **krumplipaprikás** készült. Belefőztünk egy kis füstölt oldalast, vagy kolbászt.

Aztán jöttek a csirkék. Tavasszal megkotlottak a tyúkok, a csirkék augusztusra voltak vághatók. Ekkor kezdték hizlalni a libákat. Márton napkor vágta le az utolsót. Nem fűszerezték, csak besózták. Négy-öt hétig tömték a levágás előtt. A gunarat öt hétig kellett tömni. Sok liba volt, mert kellett a toll stafírungnak. Mi jártunk legeltetni a rétre, vagy a tarlóra. A háj és a máj, meg bőr külön került, s megsózva kisütötték. A nyaka, a lába és zúzája ment levesnek. Néha meg is töltötték a liba nyakát. A libahúshoz nem maradhatott el a töltelék, azaz a **plunyenyna**. A libaprólékból készült a **ludaskása** is. A fazékba alulra rizst raktak, rá jött a hús, s a tetejére megint rizs. Annyi vizet öntöttek rá, hogy ellepje.

A plunyenyna

Télen jöttek a disznóvágások. Ekkor volt a **zsemlés leves**. Disznóvágáskor ugyanis nem értek rá metéltet gyúrni. Ugyanúgy főtt, mint a húsleves, csak köménymagot tettek bele. Kockára vágott zsemle került bele, sőt hagymát is vágunk bele. A gyerekek dolga volt délben széthordani a kóstolót. Sok helyre küldtek kóstolót, amely azonban, mikor a másik vágott, visszajött. Így hosszú ideig volt disznótoros étel. Hétköznapi volt a disznótor, mert akkor mindenki a földjén dolgozott, s vasárnapra nem maradhatott a zsírsütés, az maradhatott

ünnepnek. Mindenki mindent megtermelt magának, s megélt abból. Még a tanítók is elnézték, ha disznóvágáskor a gyerek nem ment iskolába. „Disznótorkor föl is öltöztünk cigánkának, s úgy mentünk a disznótorba. Kaptunk hurkát mi is.”

Disznótoros pogácsa

Hájjal van a liszt összegyúrva, tojás, meg só kell hozzá. Elkészítéséhez 1 kg sima liszt kell, s hozzá 50-60 dkg háj, valamint 2 egész tojás és még egynek a sárgája. A fehérjével lett megkenve, hogy piros legyen a teteje. Kiszaggatva és bekockázva.

Vastagabb **metélt tésztát főztek, és savanyúkáposztával fogyasztották.** A töpörtyút fölaprították, kicsit zsíron megmelegítették. Kinyomták a káposztát, összevágták, zsíron megmelegítették, hogy ne hűtse le a tésztát.

Káposztaleves. Édes tészta (dióval, vagy mákkal) után savanykás levest főztek. Előbb ették a tésztát, s utána a levest. Föltenni a káposztát főni, hagymát, fokhagymát raktak bele és egy vékonyabb rántást készítettek hozzá. Ugyanazt a metélt tésztát rakták bele, mint amilyent előtte ettek édesen.

Lepény, azaz lepnyik. 2-3 kg krumplit felrakunk megfőni. Forrón kell áttönni krumplinyomóval. Langyosra kihűteni. Egy kis só és liszt kell hozzá. Csak annyi liszt, amennyit felvesz, de a tészta lágy maradjon. Ugyanúgy készül a gombóc és a nagyhaluska is, csak van, amelyikbe egy kicsit több liszt kell, hogy szilárdabb legyen. Ilyen például a derelye, hiszen azzal dolgozunk. Az nem lehet ennyire krumplis. A lepényt lehet lekvározni, kacsasírral, libasírral megkenni, sült vérrel, töpörtyűvel is nagyon finom. A lepény tésztáját fél kisujjnyi vastagra kell nyújtani. A platnyin szép hólyagosra sül.

A lepnyik

Lepénysütés

A **túrós lepény** tót neve: **szírovnyik**. Ez már kelt tészta. Hatvan deka lisztből jön ki két tepsire való. Nyolc deka zsír kell bele, három egész tojás. Élesztő felfuttatva cukros tejben, mert cukor a tésztájába nem sok kell. Bedagasztjuk langyos tejjel, jól kidolgozzuk, hagyjuk megkenni. Elosztjuk két felé, kinyújtjuk, zsíros tepsibe tesszük. Másfél kiló túró kell ízesítésül és másfél nyomó krumpli kell hozzá, hogy összefogja. Hat egész tojás is teszünk bele, hogy ne kelljen a tetejét megkenni, hogy összefogja. Hatvan deka cukrot kell a túróba keverni, mert a mostani cukor már nem elég édes. Csipet só kell hozzá. Tejfől feltétlenül kell hozzá, az sem baj, ha lágyabb lesz, hiszen a tojás erőt ad neki. Összefogja. Rákenjük a tésztára, elsimítjuk, ahol szeretik a mazsolát, azt is lehet belekeverni. A tetejét megszórujuk fahéjjal összekevert kristálycukorral. A széleiről látjuk, hogy mikor sült már meg. Minden nagy ünnepen, minden háznál sütötték ezt a kemencében. Sokat sütöttek belőle. Az állatokat kanász hajtotta ki a legelőre. Nagy ünnepekkor az asszony is jött vele egy hátikosárral, s ilyenkor beleraktunk neki egy fél tepsinyit a lepényből.

A másik krumplis étel a **ganca**, azaz krumpliszuszóka, krumpliszuszogó. Fazékba félig rakunk krumplit. Vízet csak annyit rá, hogy éppen ellepje. Már akkor meg lehet sózni, mert jobb ízű, ha összefő a sóval. Amikor megfőtt, összetörték fakanállal, akkor keverjük bele a lisztet. Jó keményre, hogy ne legyen ragadós, de azért annyit, hogy liszt megfőjön benne. Főzés közben pufog. Amikor megfőtt, fakanálra vesszük és kézzel kisebb darabokat készítünk, s tálba rakjuk. Megszírozuk és a következő adagot egy másik tálba rakjuk. Hagymát pirítunk rá. Nem nagyon, csak olyan üvegesre, mint ahogyan a pörköltnek szokás. Van, aki viszont úgy szerette, ha

nagyon mag van pírítva hozzá a hagyma, hogy ropogjon a foga alatt. Van, aki káposztával, vagy juhtúróval eszi. Az is előfordul, hogy valaki nem szaggatja ki, hanem elkeni a tányéron ujjnyi vastagra, mint a tejbegrízt, ízesítik, és úgy fogyasztják.

Csörögefánk, vagy krapnya. Farsangi étel a pampuskával együtt. Egy kilo liszthez kell öt tojás, egy pohár tejföl, csipet só, egy kanál porcukor, egy-két kanál rum, hogy hólyagos legyen. Vékonyra kinyújtani, derelyevágóval fölszeletelni, forró zsírban kisütni. Vaníliás porcukorral meghinteni.

Jellegzetes karácsonyi böjtös ételük a **guba**. Karácsony előtt nagy mennyiségben készítették, sokáig elállt. Lisztet és élesztőt langyos tejben összekeverték, pihentették, majd hosszú rudakat sodortak belőle és diónyi darabokra szelték és a kemencében szárazra sütötték. Fogyasztás előtt forró vízben kifőzték és mákkal, mézzel vagy túróval ízesítették.

Mákos guba

Adatközlők:

Molnár Istvánné, Andrásik Zsuzsanna, sz. 1939. szept. 18.

Sebes Józsefné, Rottek Rozália, sz. 1940. ápr. 26.

Drétyovszki Andrásné, Dudás Erzsébet, sz. 1945. dec.14.

Hugyecz Andrásné, Varga Veronika, sz. 1943. május 7.